

NYELVI VÁLTOZATOSSÁG SALGÓTARJÁNBAN ÉS KÖRNYÉKÉN - BESZÉLNEK-E PALÓCOSAN A FIATALOK?

Baranyai Lili – Vargha Fruzsina Sára
ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

Az előadás elkészítését az NKFIH FK 138396 számú, *Magyar nyelvjárások akusztikai és dialektometriai vizsgálata* c. projektje támogatta.

NyTK 2025. december 16.

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ PROJEKT

Az előadás menete

- Bevezetés
 - Mi az, hogy „palócosan”?
 - A kutatás kontextusa: kikkel, hol, hogyan végeztük a kutatást?
 - A kutatás hipotézisei
 - Anyag és módszer (formánsmérés, mérési módszerek, elemzett felvételek)
 - Eredmények (magánhangzóformánsok kétféle beszédhelyzetben)
 - Konklúzió
-

BEVEZETÉS

A magyar nyelvjárások standard klasszifikációja

I. Nyugat-dunántúli régió

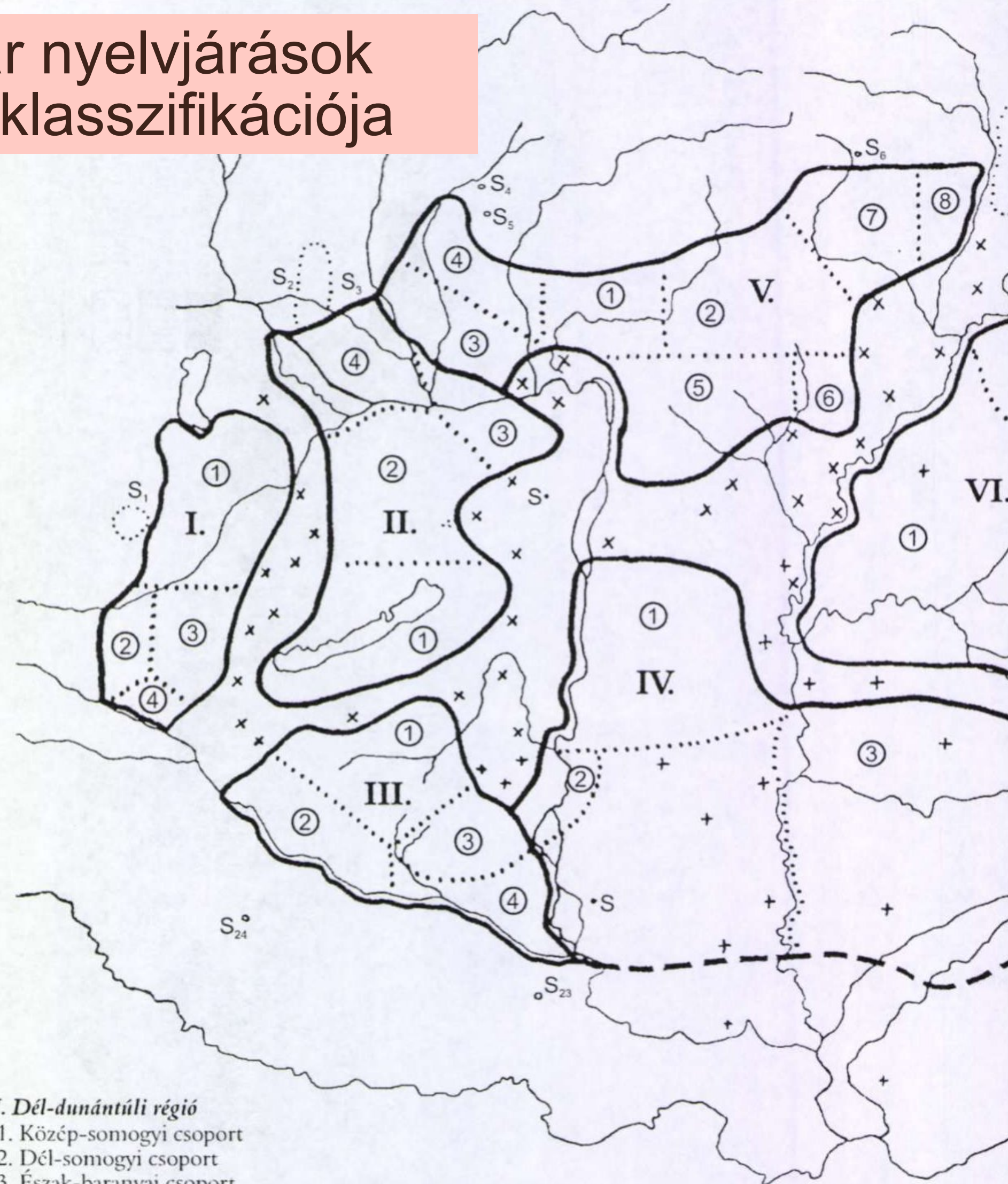
1. Északnyugat-dunántúli csoport
2. Őrségi csoport
3. Zalai csoport
4. Hetési csoport

II. Közép-dunántúli–kisalföldi régió

1. Balaton vidéki csoport
2. Észak-dunántúli csoport
3. Észak-dunai csoport
4. Csallóközi–szigetközi csoport

III. Dél-dunántúli régió

1. Közép-somogyi csoport
2. Dél-somogyi csoport
3. Észak-baranyai csoport
4. Dél-baranyai csoport

V. Palóc régió

- A) Középső tömb
 1. Ipoly vidéki csoport
 2. Középpalóc csoport
- B) Nyugati tömb
 3. Nyugati palóc csoport
 4. Északnyugati palóc csoport
- C) Déli tömb
 5. Déli palóc csoport
 6. Eger vidéki csoport
- D) Keleti tömb
 7. Keleti palóc csoport
 8. Hernád vidéki csoport

VI. Tisza–Körös vidéki régió

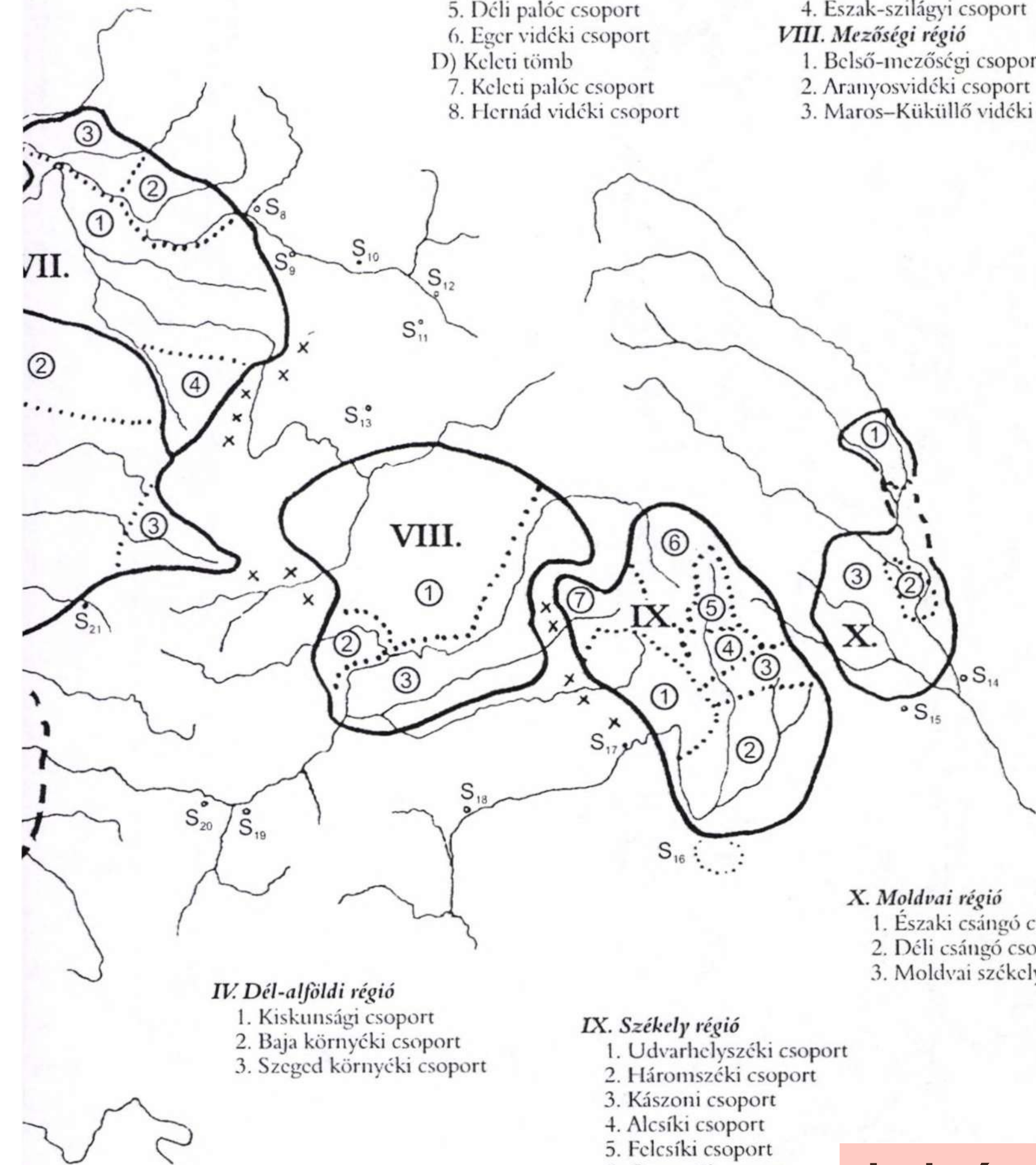
1. Közép-tisza menti csoport
2. Hajdú-bihari csoport
3. Kalotaszegi csoport

VII. Északkeleti régió

1. Szabolcs-szatmári csoport
2. Bereg-ugocsi csoport
3. Ungi csoport
4. Észak-szilágyi csoport

VIII. Mezőségi régió

1. Belső-mezőszéki csoport
2. Aranyosvidéki csoport
3. Maros–Küküllő vidéki csoport

IV. Dél-alföldi régió

1. Kiskunsági csoport
2. Baja környéki csoport
3. Szeged környéki csoport

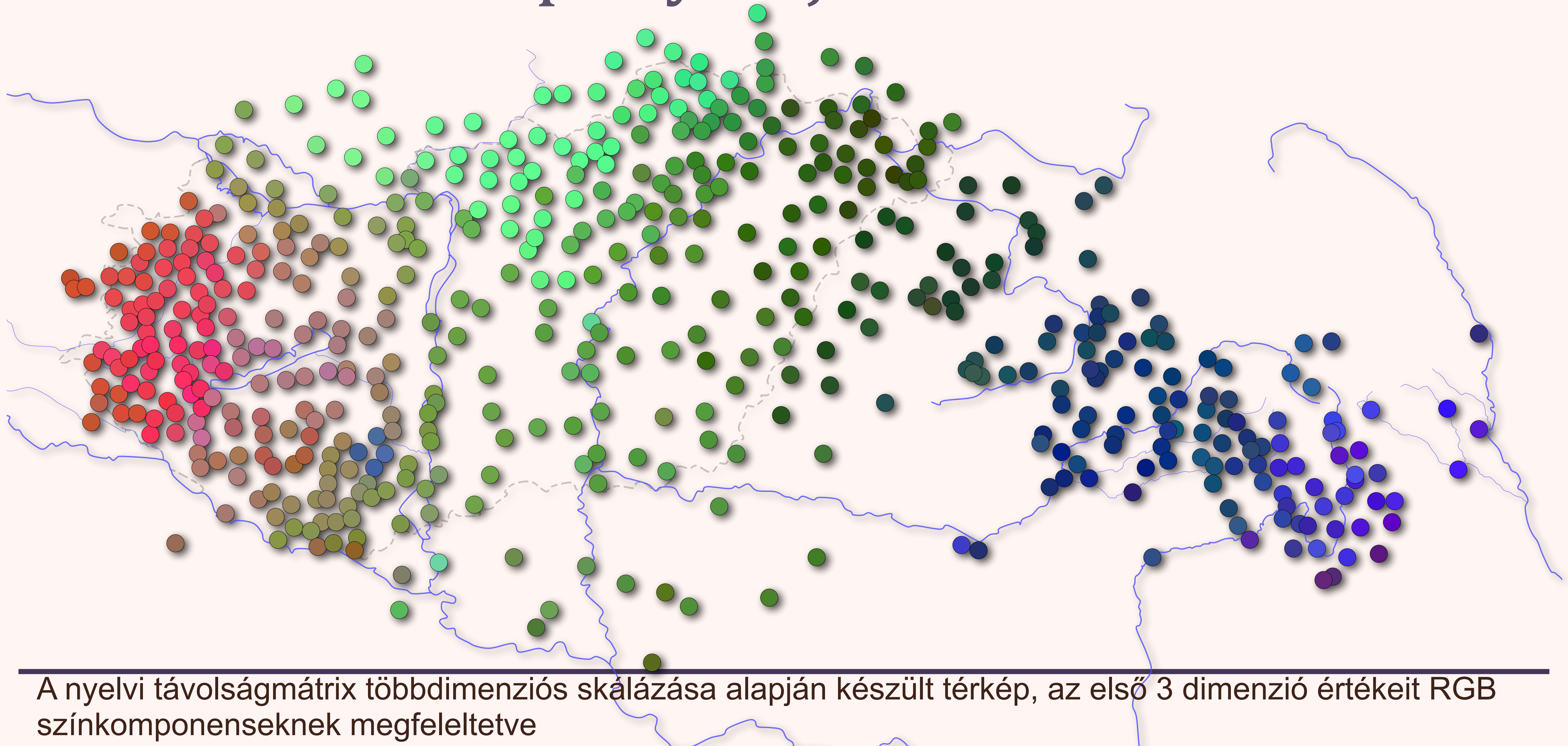
IX. Székely régió

1. Udvarhelyszéki csoport
2. Háromszéki csoport
3. Kászoni csoport
4. Alsó-széki csoport
5. Felcséki csoport
6. Gyergyói csoport
7. Kelet-marosvásári csoport

X. Moldvai régió

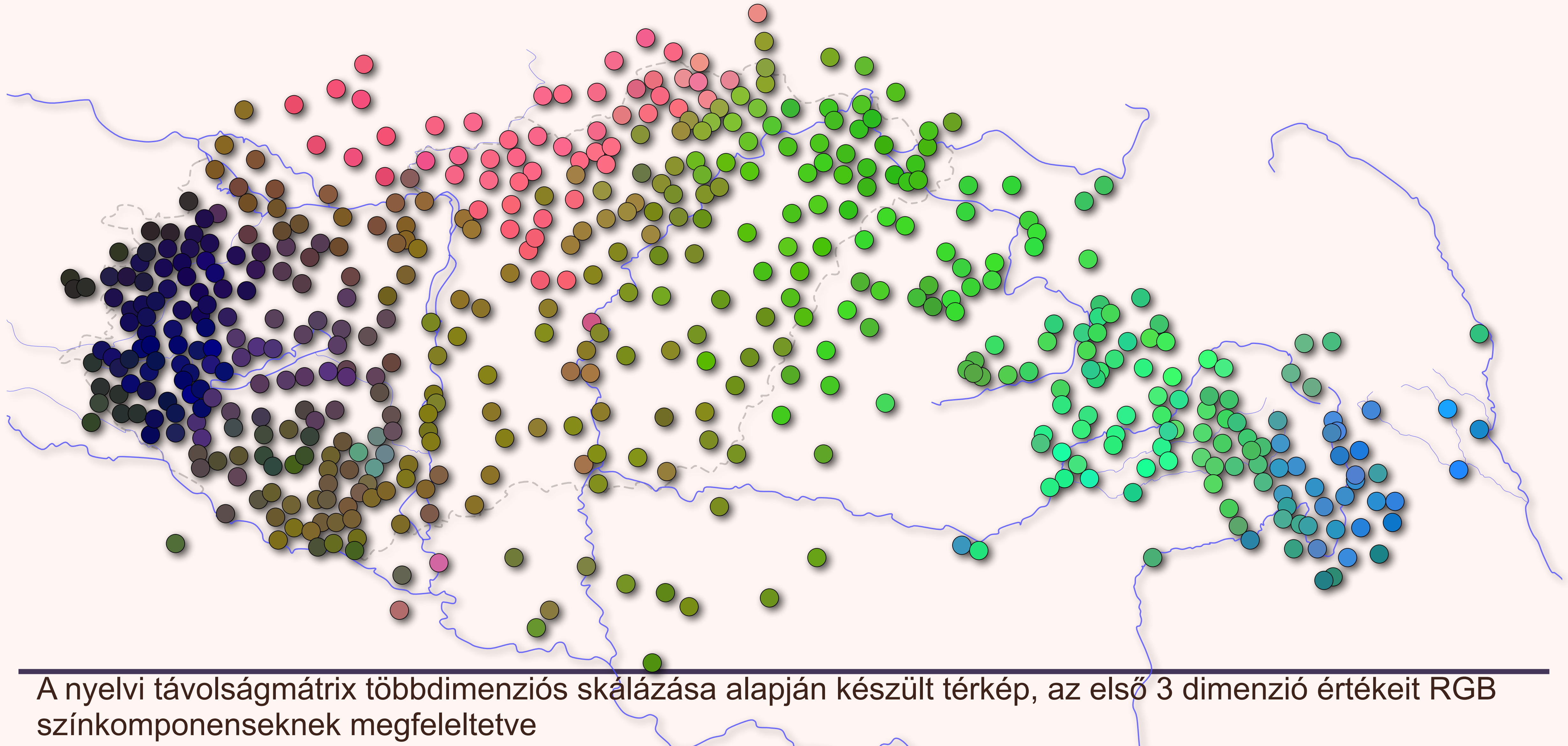
1. Észak-moldvai csoport
2. Dél-moldvai csoport
3. Moldvai székely csoport

MDS-térkép: nyelvjárási kontinuum

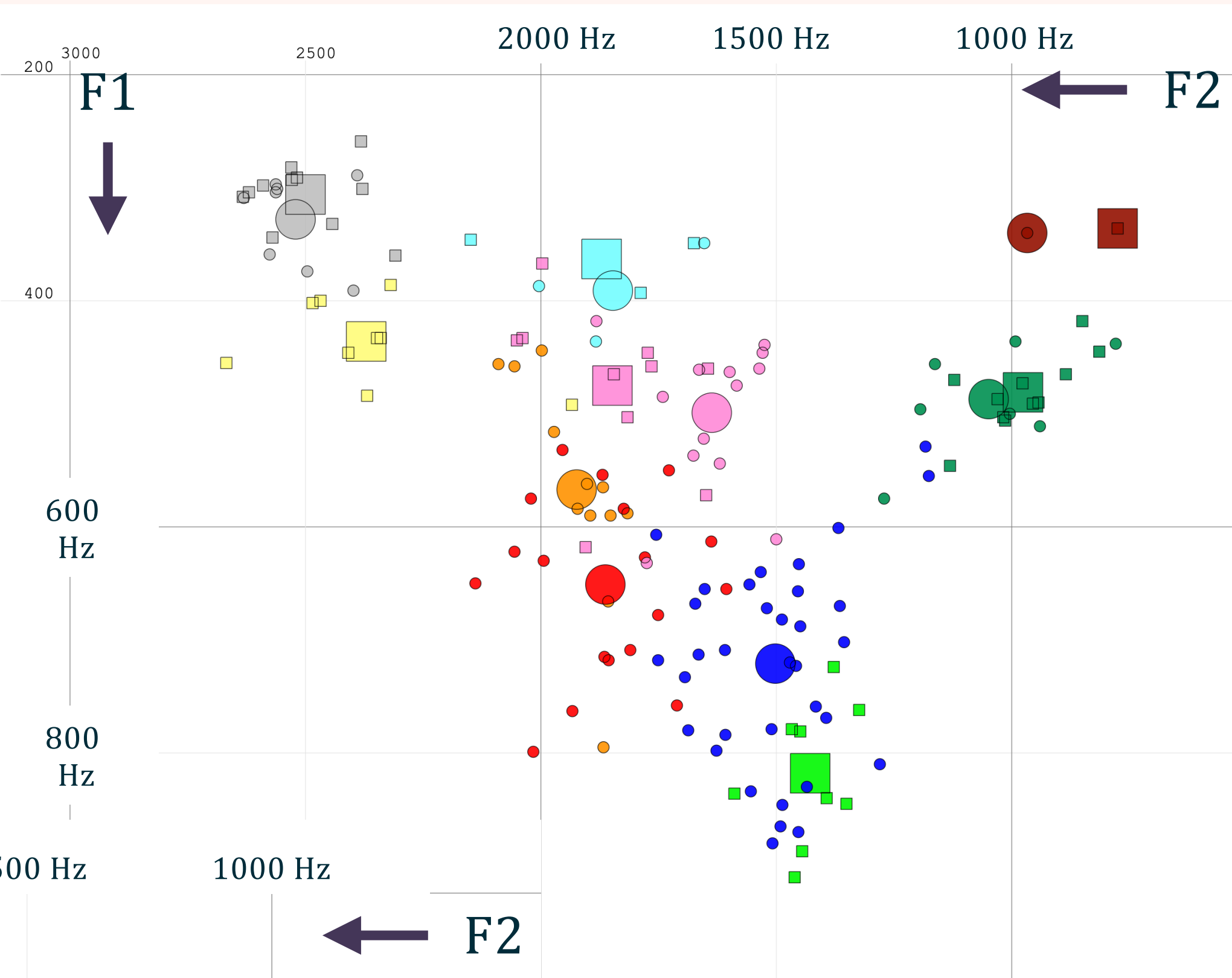
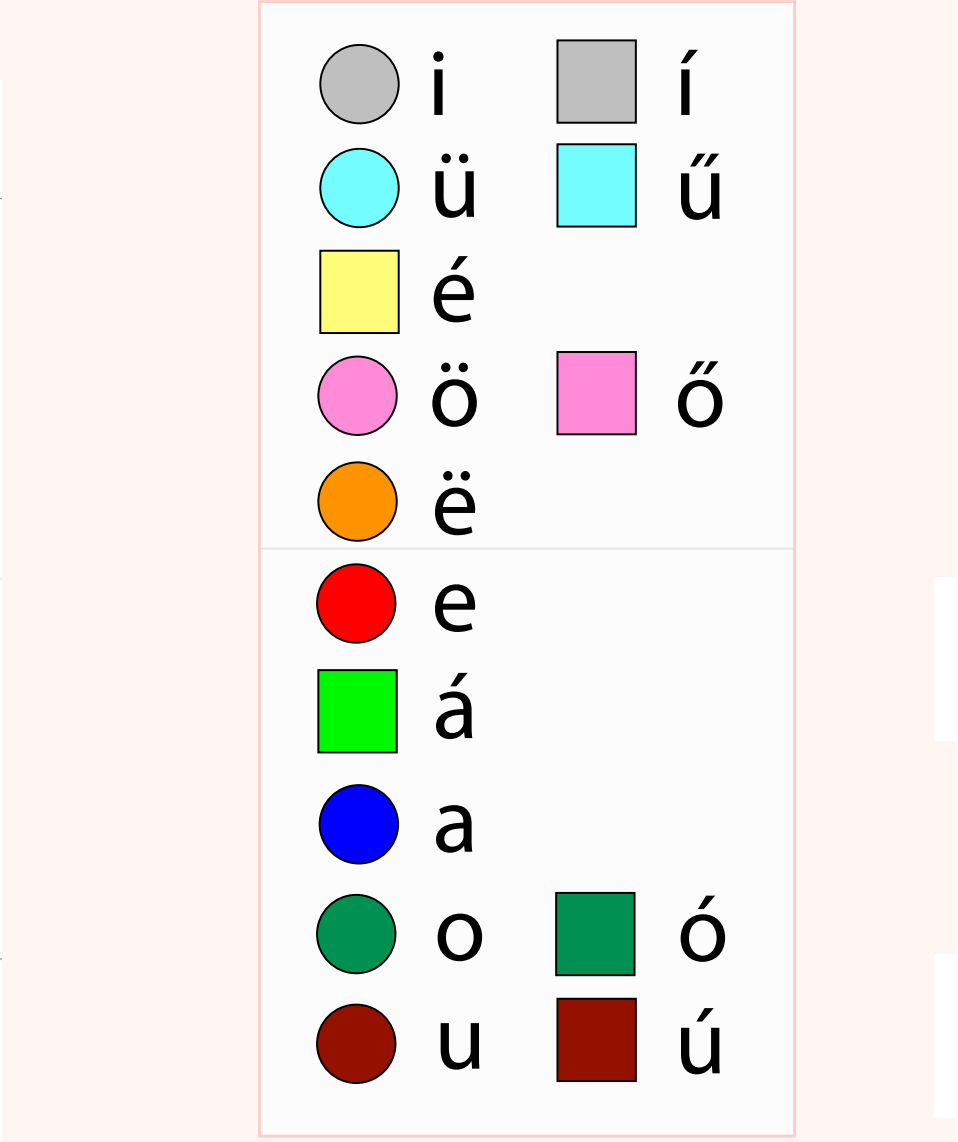
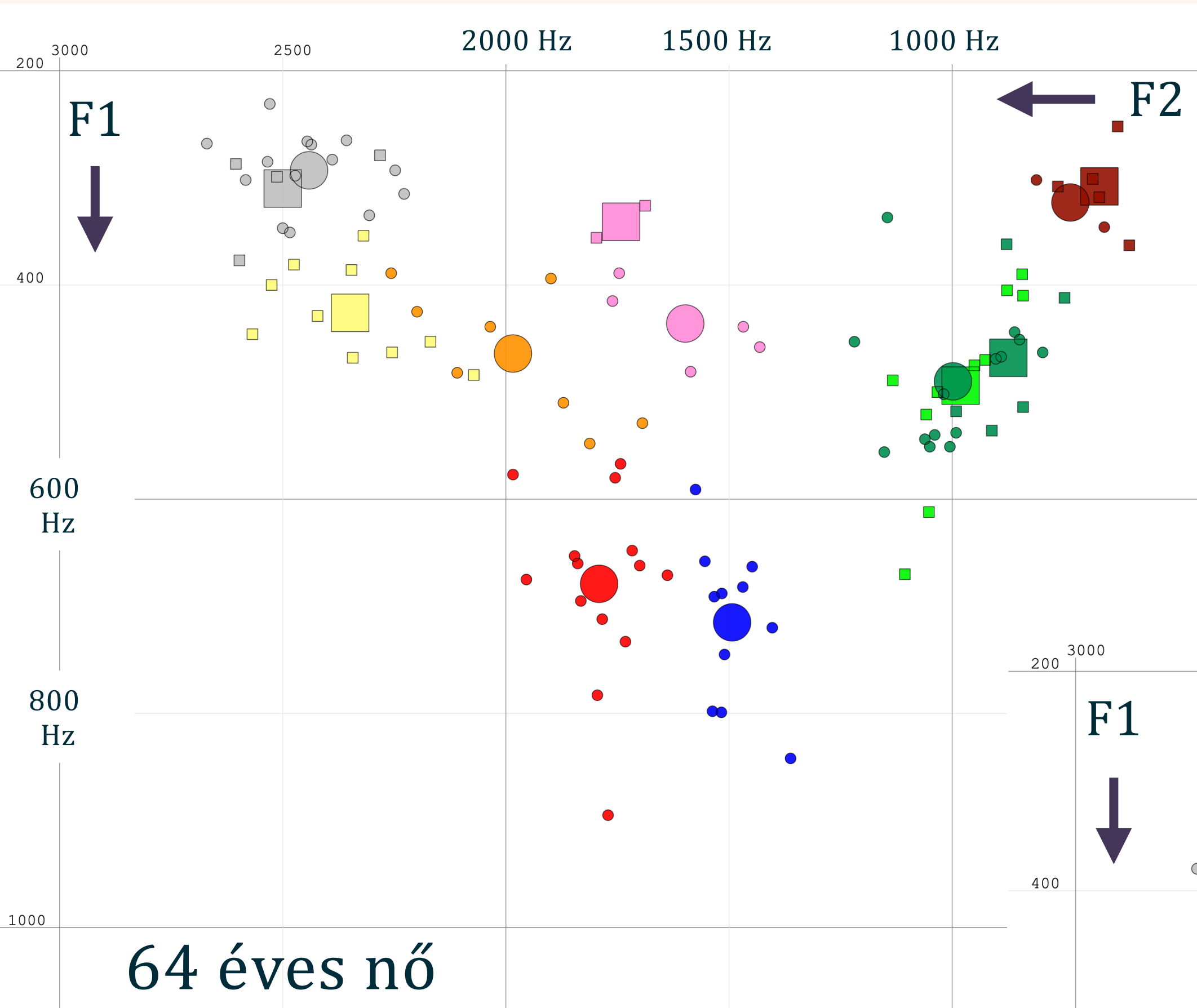
A nyelvi távolságmátrix többdimenziós skálázása alapján készült térkép, az első 3 dimenzió értékeit RGB színt komponenseknek megfelelően

A magánhangzók hasonlósága alapján készült MDS-térkép

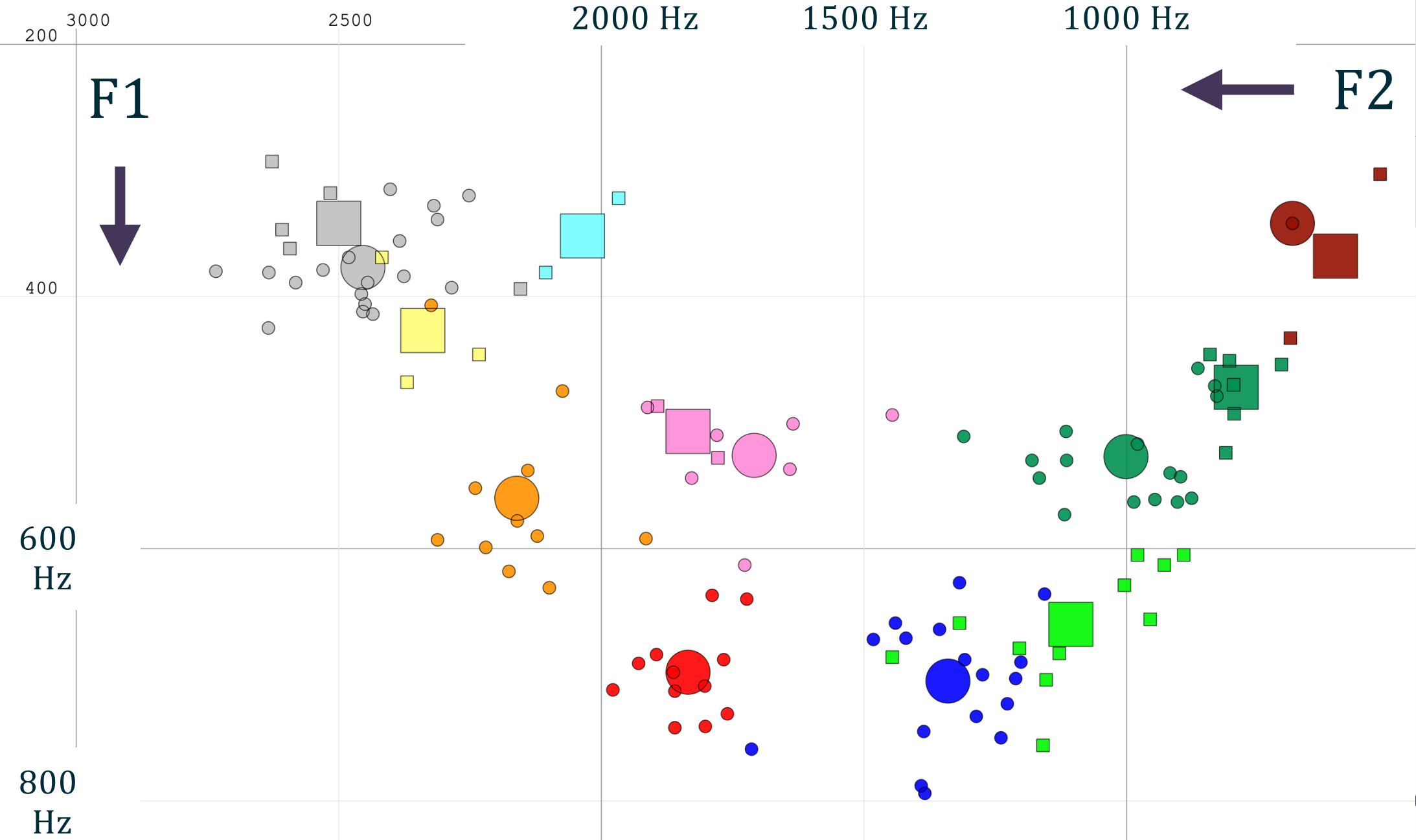

A nyelvi távolságmátrix többdimenziós skálázása alapján készült térkép, az első 3 dimenzió értékeit RGB színt komponenseknek megfelelően

Magánhangzók ejtése 1960-as évek

74 éves nő

78 éves férfi

Részlet az MNyA.-felvételekből

(Bárna, 1964., 64 éves nő)

{-1 •«Na?»• •Mit hallott az öregektől?•}

•Hát hogy mikor m• | •Luccà vót, ákkor mëkkésztek a Luccə székét csinyānyi,•

{-1 •Igen.•}

•Osztān• | •kārācsonkor, éfékor, de csak íty hálottám az öregéktő en is.•

•Kārācsonkor éfékor mëg elvitték a székét, oszt• | •më ászmontāk, hogy• |

•mos mëllāttyuk āki boszorkān, mer visszānéz, a székre.•

Részlet az MNyA.-felvételekből

(Bárna, 1964., 74 éves nő)

•Botoszt, mēg ezt ā kār• | •hotyhíjākot. Nem «tudom má.»•

{2 •Szép módosān mongyā.•}

•Hiszēn úgy ākārñām, azé nem jut eszēmbe (1 mingyā, hogy).• •Szóval kārköttő.•

{-1 •Igen.•}

•Kārköttő.• •Mēg āsztān• | •rongyot szoktunk | készíteni.•

A fiatalok nyelvhasználata a magyar dialektológiai kutatásokban

- A dialektológiai kutatások hagyományosan az idősebb beszélők nyelvhasználatát vizsgálják
- A magyar nyelvjárások atlasza adatközlői:

Életkor (év)								Összesen	
10–25		26–40		41–60		61 fölött			
f.	n.	f.	n.	f.	n.	f.	n.	f.	n.
810	1130	641	952	1994	2061	2765	2207	6210	6350
1940		1593		4055		4972		12 560	

- Újabban látunk egy-két példát a térbeliség szempontját is érvényesítő szociolingvisztikai kutatásokra, ahol megjelennek a fiatalabb nyelvhasználók (Fehér 2020, Parapatics 2020, Jánk 2019)

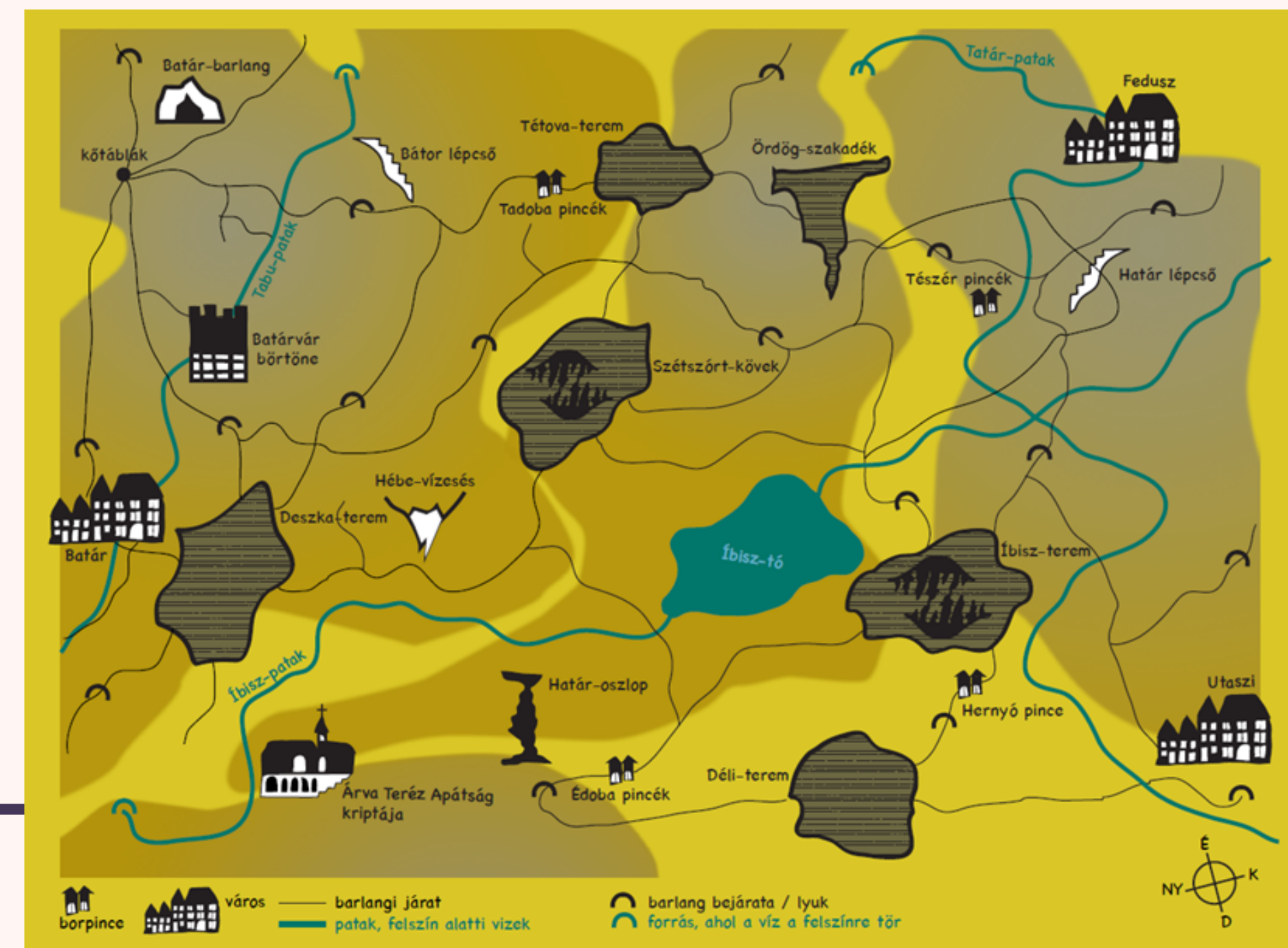
Kutatás Salgótarjában

- Salgótarjáni Madách Imre Gimnázium 2023 ősz–2025 tavasz
- Kocsis Zsuzsanna, Szabó Gergely kutatók részvételével
- Pályázati támogatás:
 - NKFIH FK 138396, Magyar nyelvjárások akusztikai és dialektometriai vizsgálata (vezető kutató: Vargha Fruzsina Sára)
 - NKFIH MEC_N 149062, Nyelvjárási adattár létrehozása középiskolás civil kutatók közreműködésével (vezető kutató: Szabó Gergely)
- Köszönet: Bajczárné Gyenes Erzsébet, Gréczi-Zsoldos Enikő

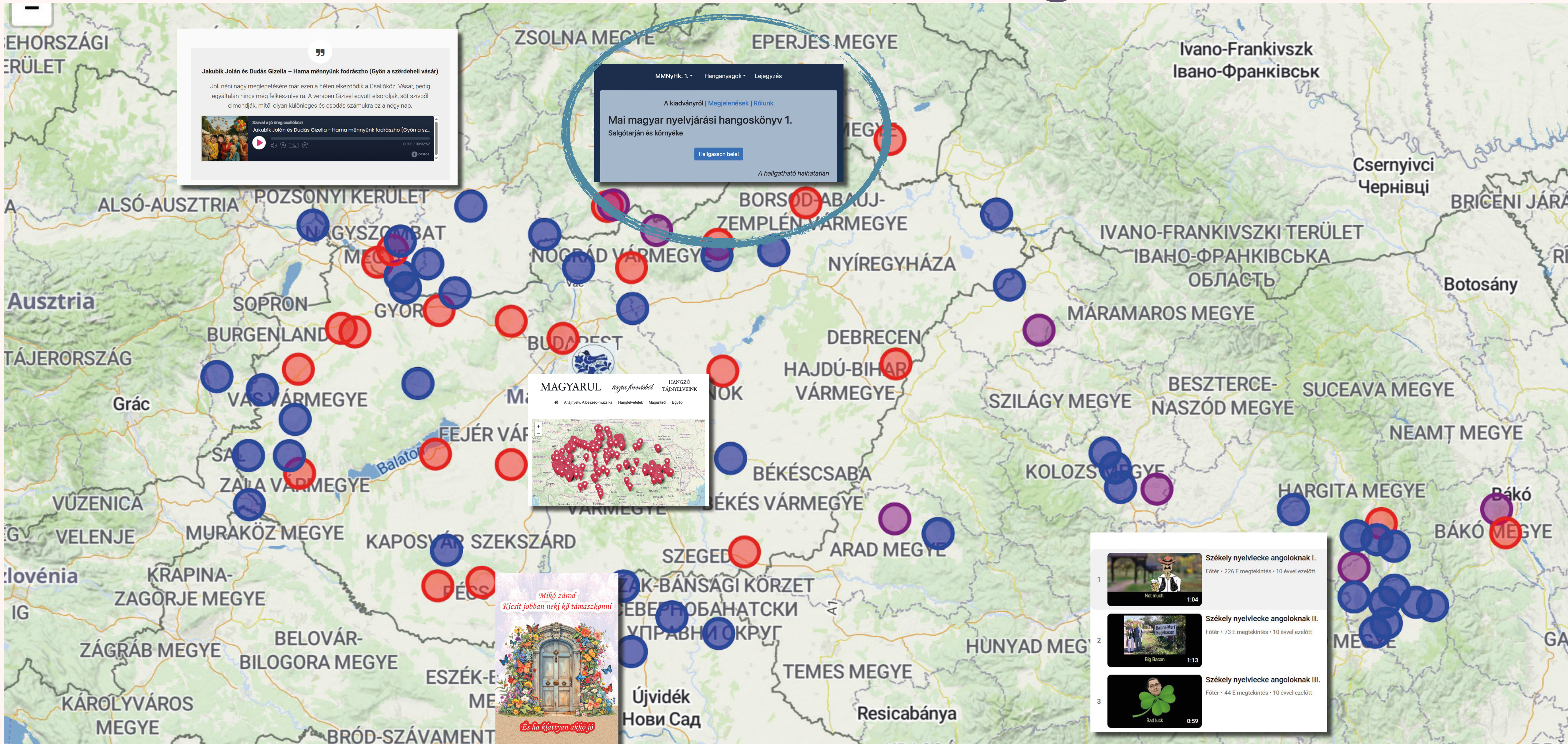

1. fázis: Maptask

- 2023. október
- 30 diák részvételével
- Molnár et al. 2023 alapján
- Feladathelyzet, amely alkalmas arra, hogy a diákok spontán interakcióit rögzítsük

Civil dialektológia

forrás: https://bihalbocs.hu/civil_dialektologia/

A Mai magyar nyelvjárási hangoskönyv 1.

mmnyhk1.nytud.hu/rolunk.html

MMNyHk. 1.

Hanganyagok

Lejegyzés

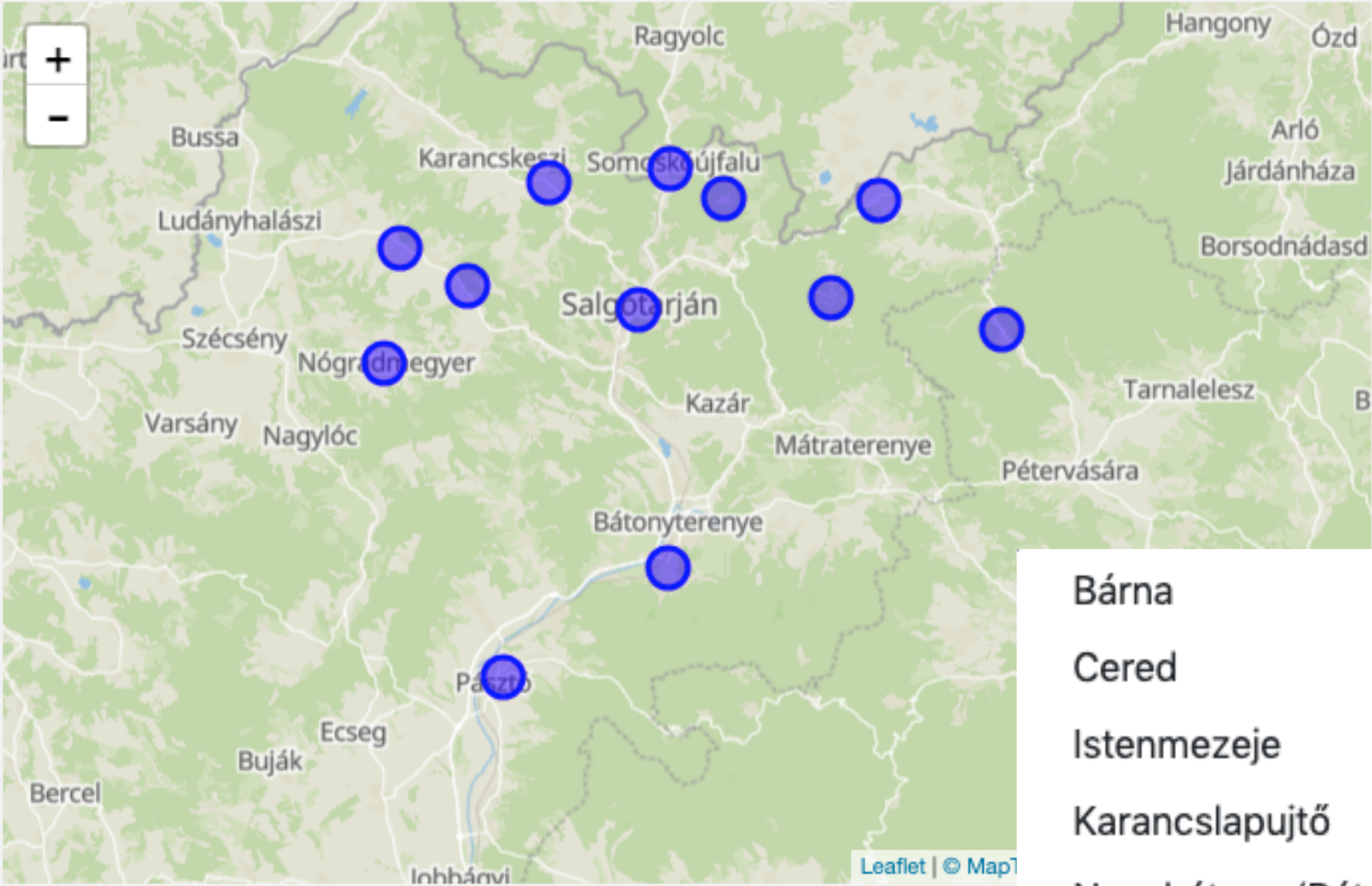
Rólunk

Budapesten dolgozó, de a helyi nyelvi sajátosságokért érdeklődő nyelvész-kutatókként (Vargha Fruzsina Sára, Kocsis Zsuzsanna és Szabó Gergely) 2023 őszén kerestük meg a Salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumot. Ekkor kezdtünk el együtt dolgozni 12 diákkal és Bajczárné Gyenes Erzsébet tanárnővel a honlapon látható, Salgótarján és környéke beszédét bemutató kiadvány kialakításán. 2024 őszén egy újabb pályázatot nyertünk, amely lehetővé teszi, hogy 2025 tavaszán online felületeken és élő programokon is népszerűsítsük ezt a kiadványt. Célunk annak a szemléletnek a továbbadása, amely a nyelvi változatosságra értéként tekint: az emberek sokféleképpen beszélnek, és ez a sokféleség megismerésre érdemes. Ennek a szemléletnek a kifejezéséül a kiadvány mottójaként a következőt választottuk: *A hallgatható halhatatlan.*

Kutatópontok

A térkép azokat a településeket jeleníti meg, ahonnan vannak lejegyzéseink. A kutatópontok neve a pontokra kattintva érhető el. A kiválasztott kutatópont oldalának megjelenítéséhez kattintson a nevére!

Bárna

Cered

Istenmezeje

Karancslapujtő

Nagybátöny (Bátönyterenye)

Nógrádmegyer

Pásztó

Ságújfalu

Salgóbánya (Salgótarján)

Salgótarján

Somoskőújfalu

Szalmatercs

Mai magyar nyelvjárási hangoskönyv 1. Salgóbánya, részlet

{-1 •«Az er»dő felé?•}

•Az erdő felé, igen.• •ə ə Voltunk kint a• | •Medves felé is,•

{-1 •«Mhm.»•}

•«De» főleg erre az oldalra szerettem• | •əə menni, m mert, tudod, az első sikerílmíny it volt.• •Mē jöttünk házá | felé, sétából,• •és ëty placcon megáltunk, és a nagymama talált egy ekkora nagy igazigombát.• •«És utánna mindig o»da jártunk,•

{-1 •«Azé ez is ritká.»• •Mhm.•}

A jelen előadás célja, hipotézisei

- Cél: a feladathelyzetben és rokonokkal készített beszélgetésekben összehasonlítani a diákok magánhangzóinak ejtését akusztikai fonetikai módszerekkel
 - Hipotézis:
 - A formánsmérések révén képet tudunk alkotni arról, hogyan jelennek meg a palócságot tipikusan képviselő magánhangzók a diákok ejtésében
 - Családtagokkal készített iterjúkbán inkább jelentkezik a palócos ejtés mód
-

ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgált hangfelvételek

- 10 diák (5 lány, 5 fiú), aki a kutatás mindkét fázisában részt vett
 - 9 maptask felvétel (10 beszélő)
 - 11 interjúhelyzet (az egyik diák két nagymamájával is beszélgetett)
 - F1 és F2 meghatározása a PRAAT Burg algoritmusával
 - a mérések rögzítése az eredeti lejegyzésekben, a mért magánhangzókhoz kapcsolva
 - mérések kézi ellenőrzése
-

F1 és F2 mérése

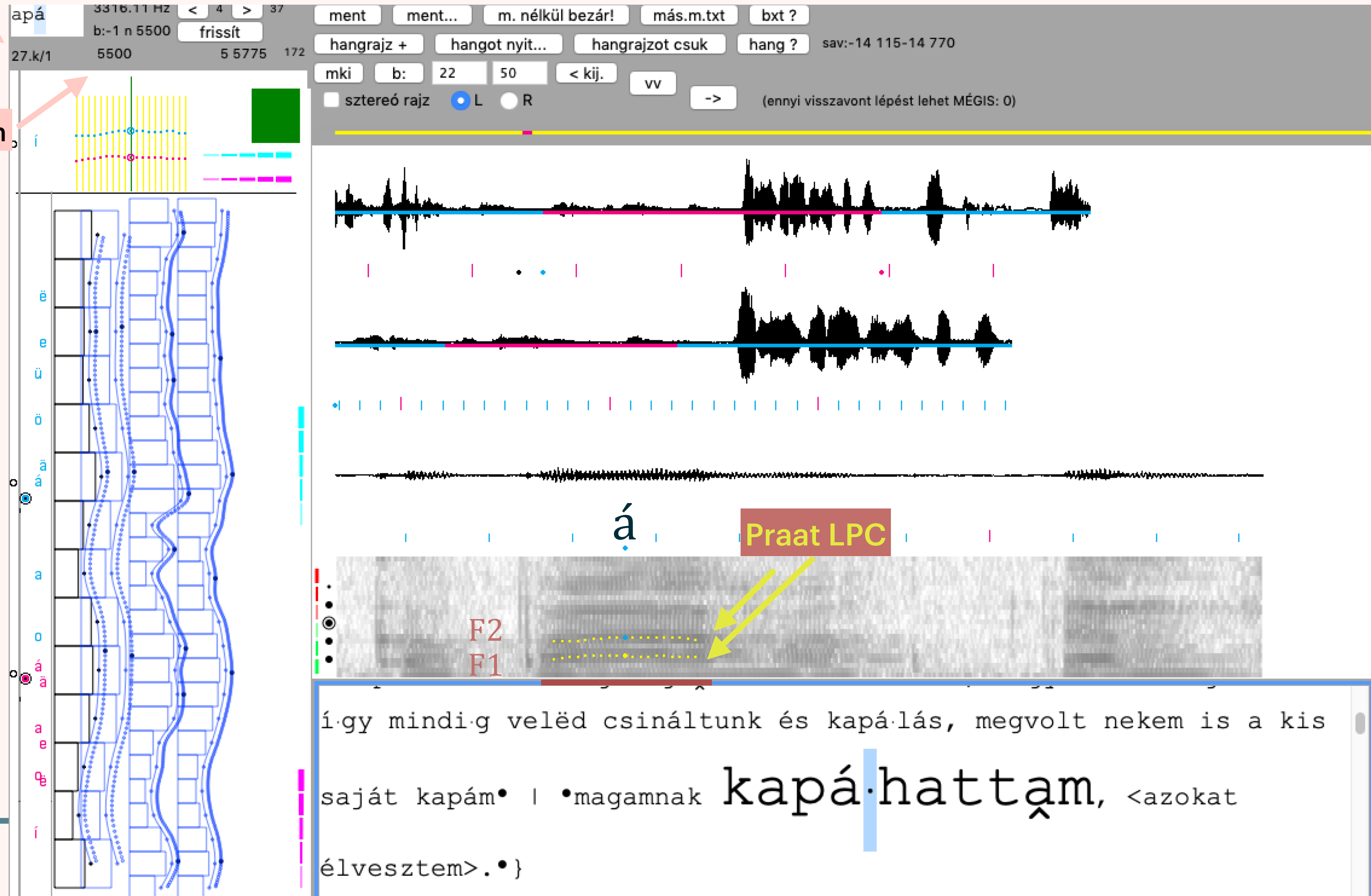
Bihalbocsban, a Praat Burg-algoritmus használatával

mért magánh.

formánsplafon

F2

F1

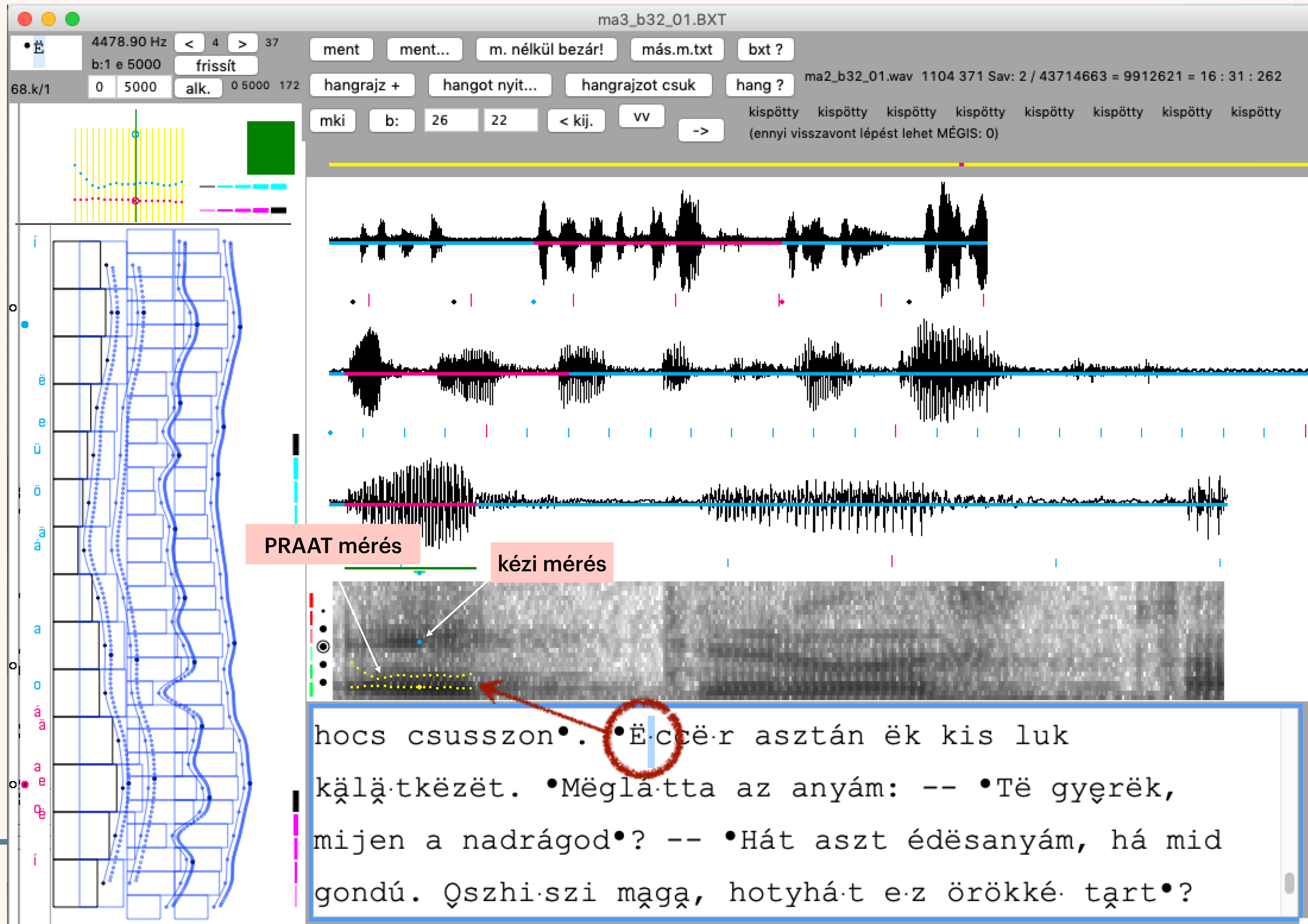
- a hangfájl egy bizonyos időpillanatára mutató marker

- a mért magánhangzó után betett marker

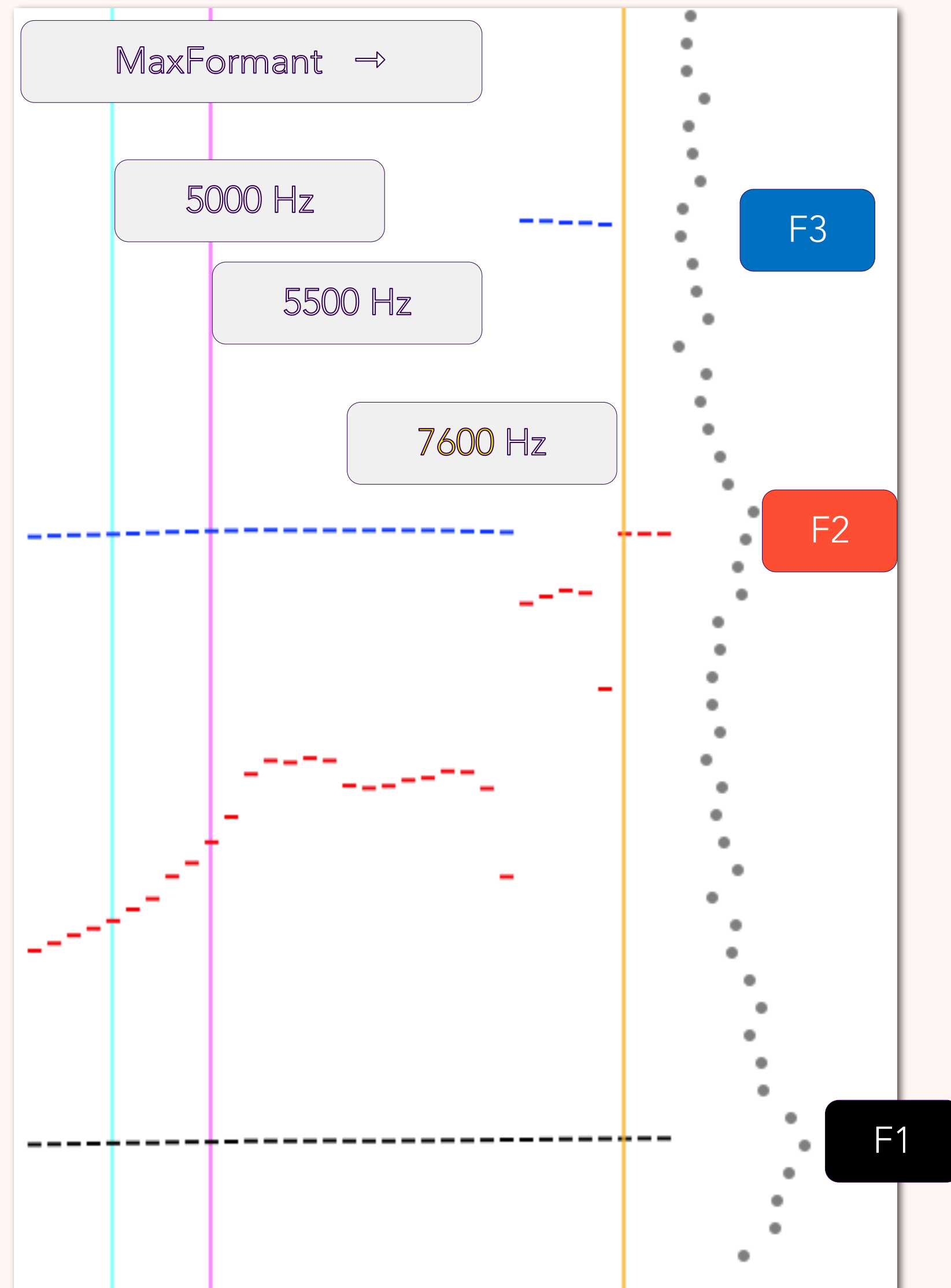
Nehézségek az automatikus méréseknél

F2

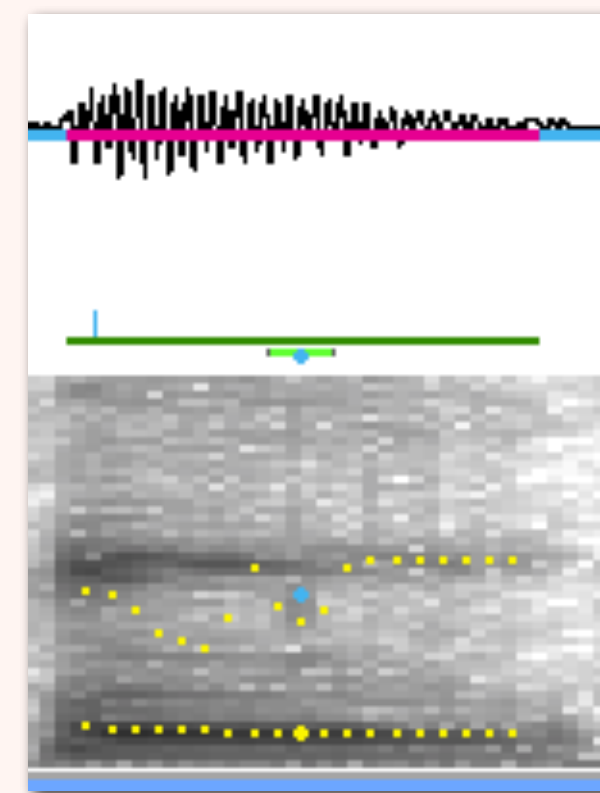
F1

Formánsplafon igazítása a beszélőhöz és a mért magánhangzóhoz

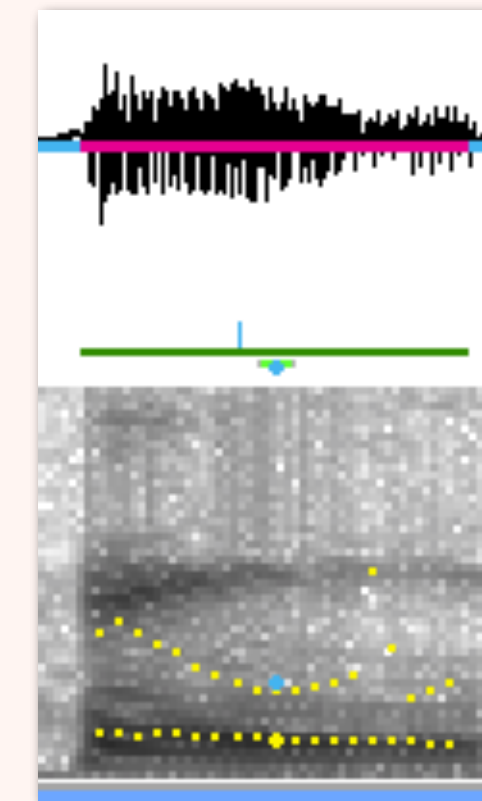

kössígházáná

PRAAT standard beállítás

félit

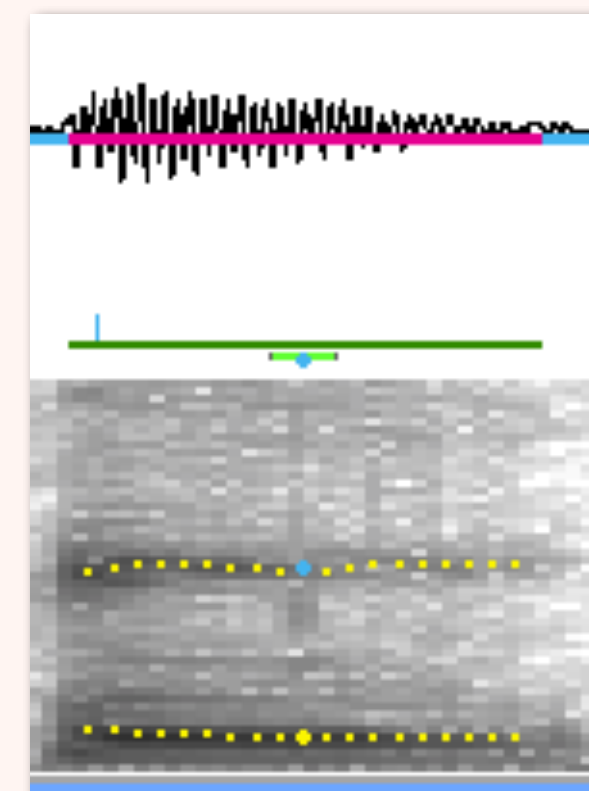

PRAAT standard beállítás

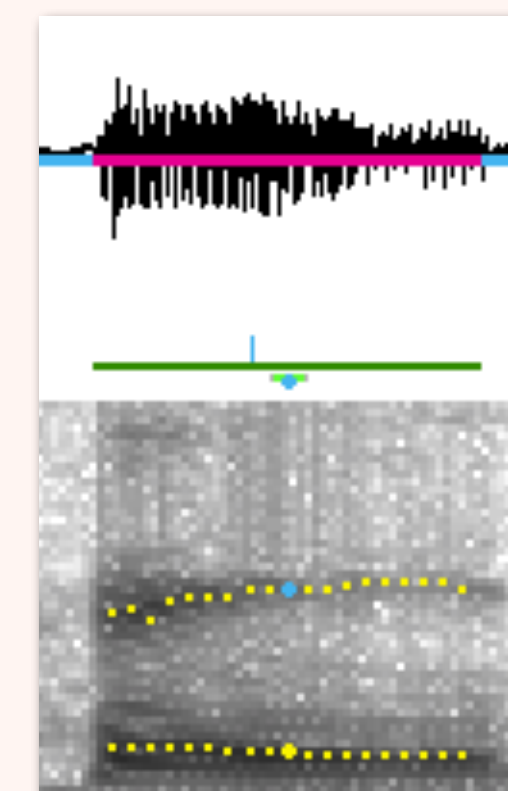
még

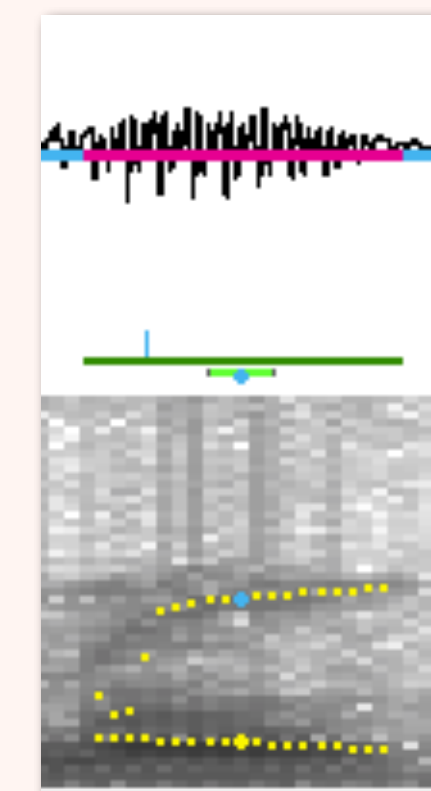
PRAAT standard beállítás

maxFormant_í:
7600 Hz

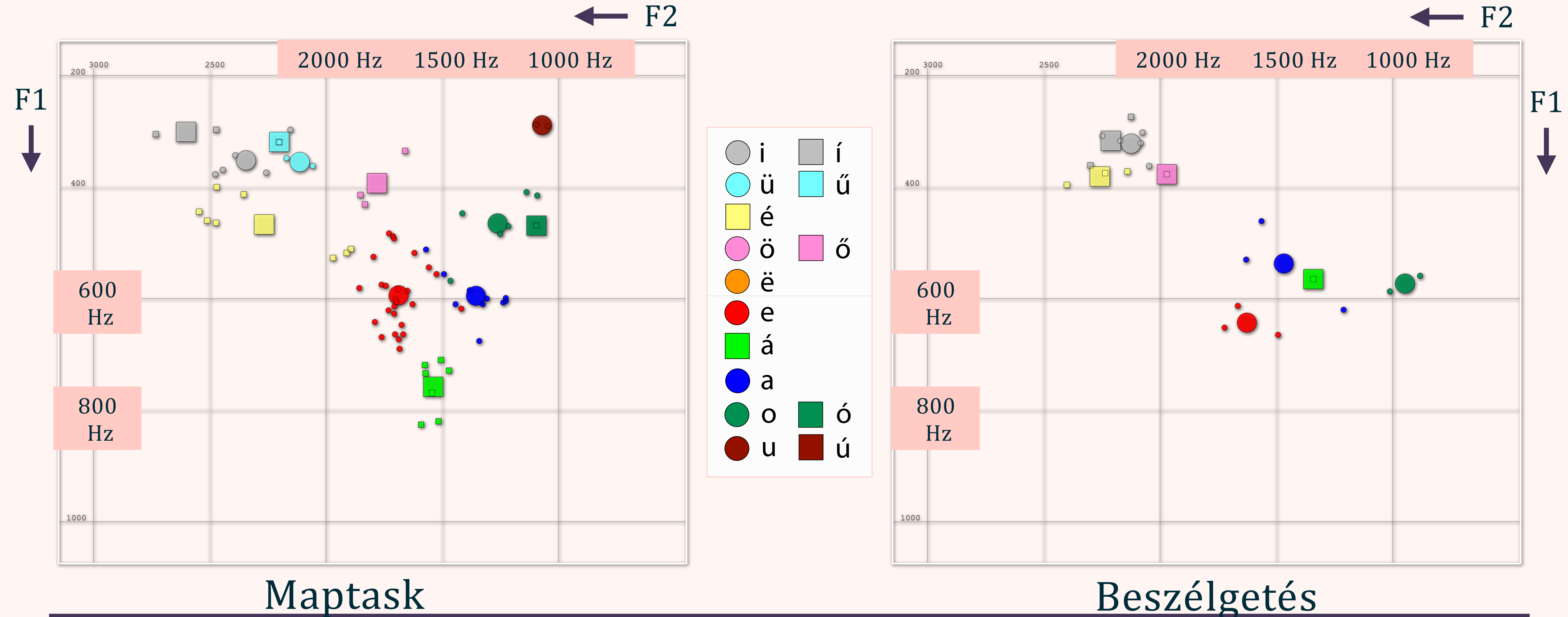
maxFormant_í:
7600 Hz

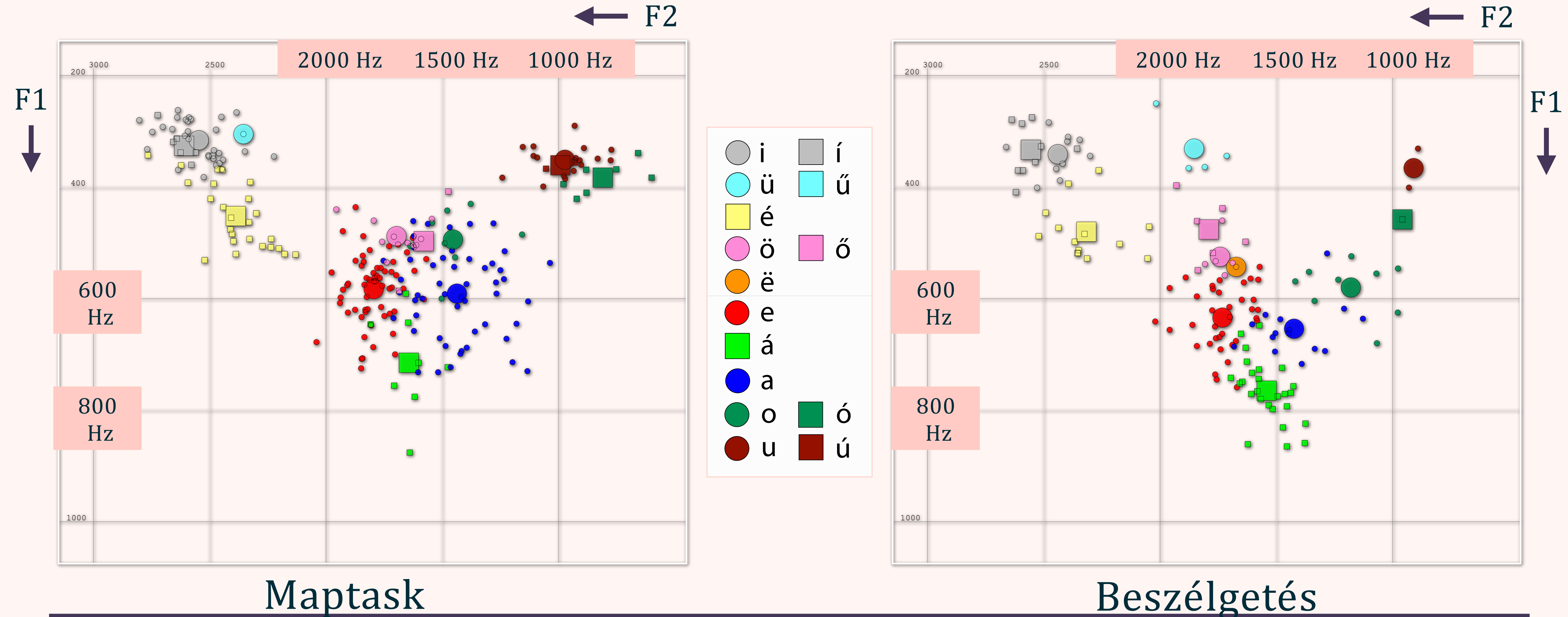
maxFormant_í:
7600 Hz

EREDMÉNYEK

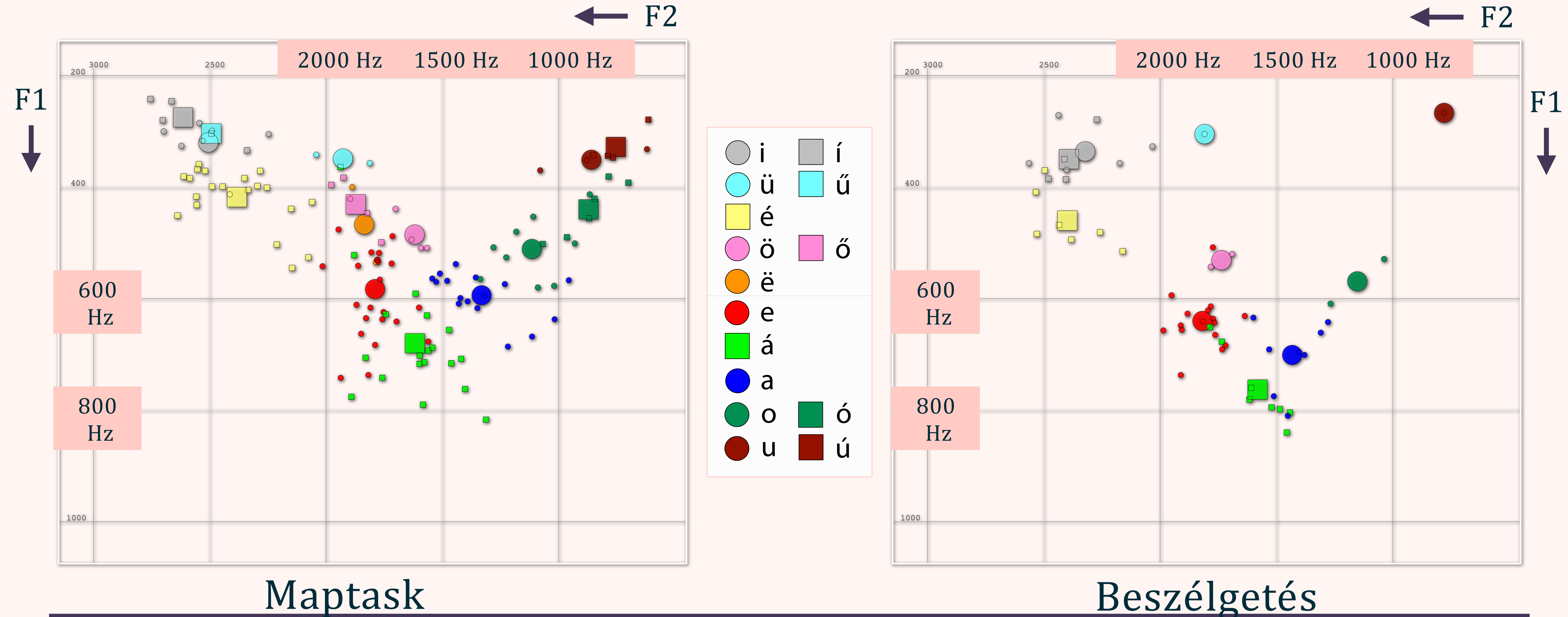
1. Maptask vs. beszélgetés

2. Maptask vs. beszélgetés

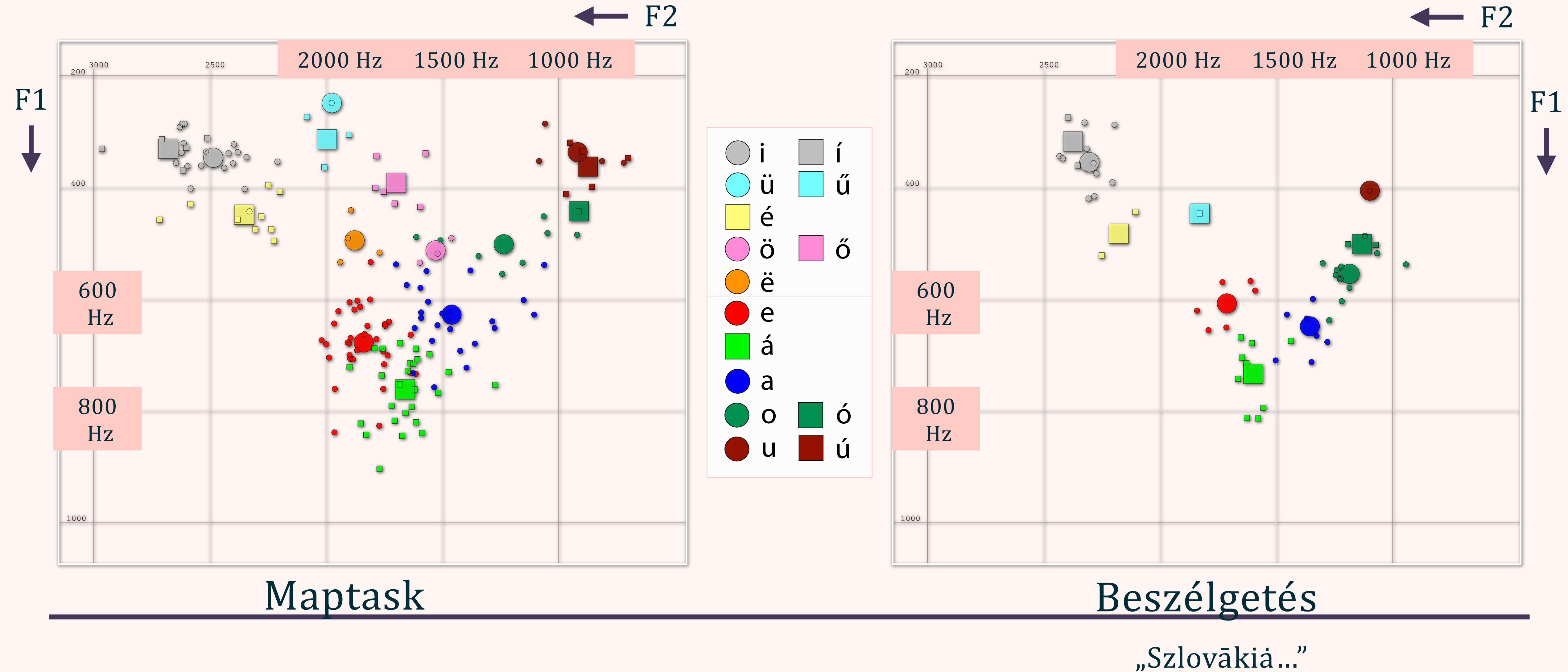

3. Maptask vs. beszélgetés

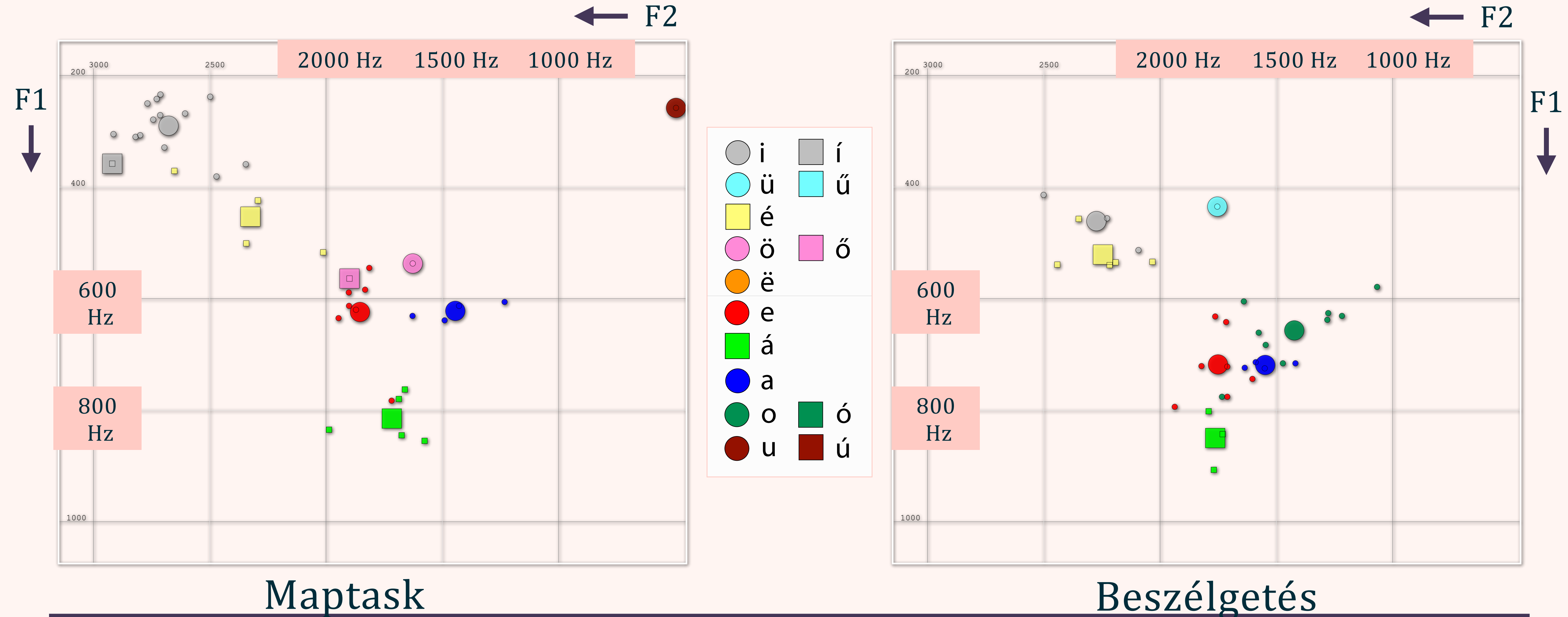

„emiatt mittomén ijén fontosabb eseményekről **lemárattál**, vagy”

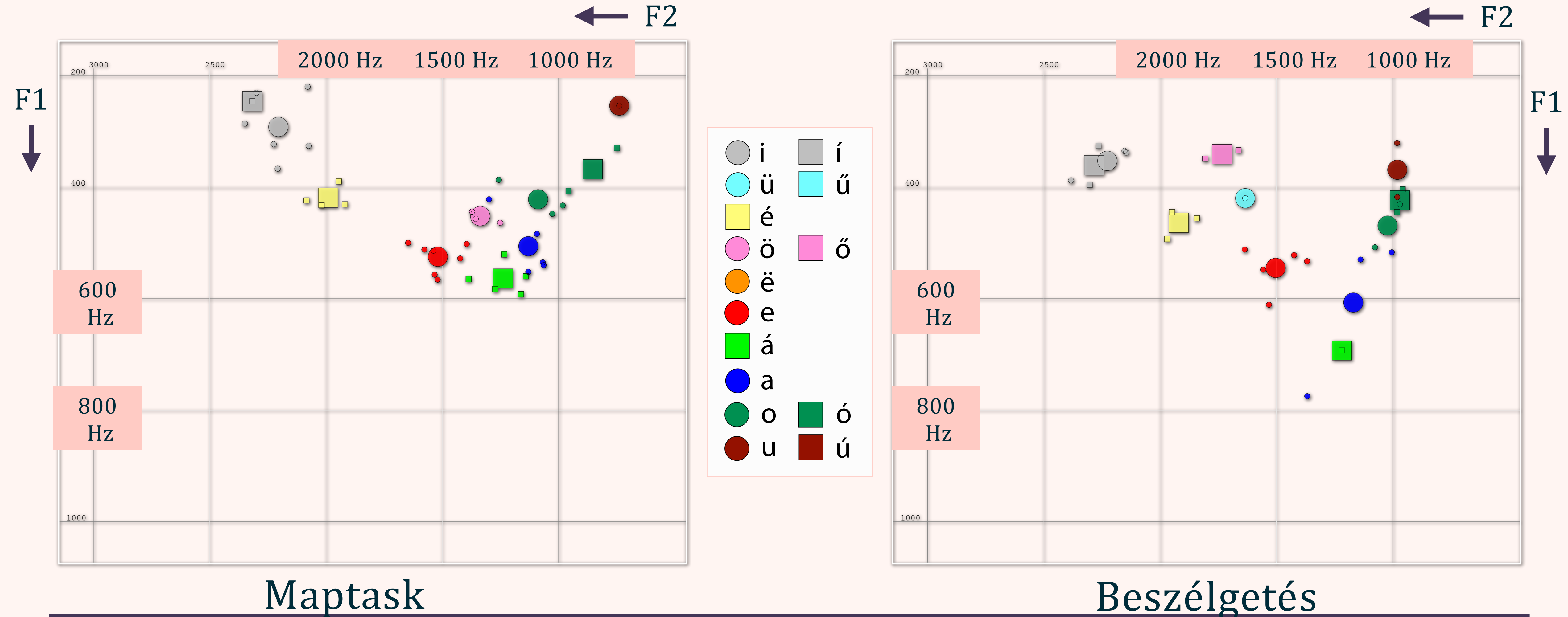
4. Maptask vs. beszélgetés

5. Maptask vs. beszélgetés

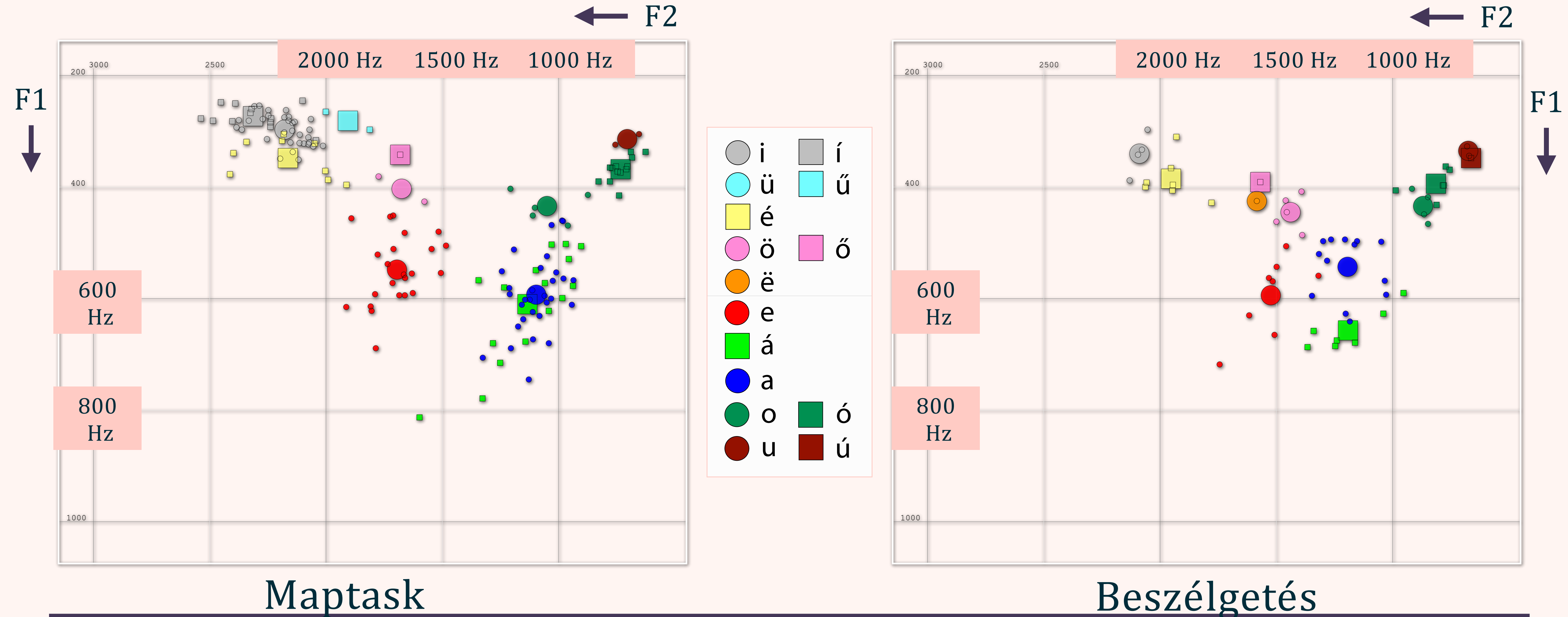

6. Maptask vs. beszélgetés

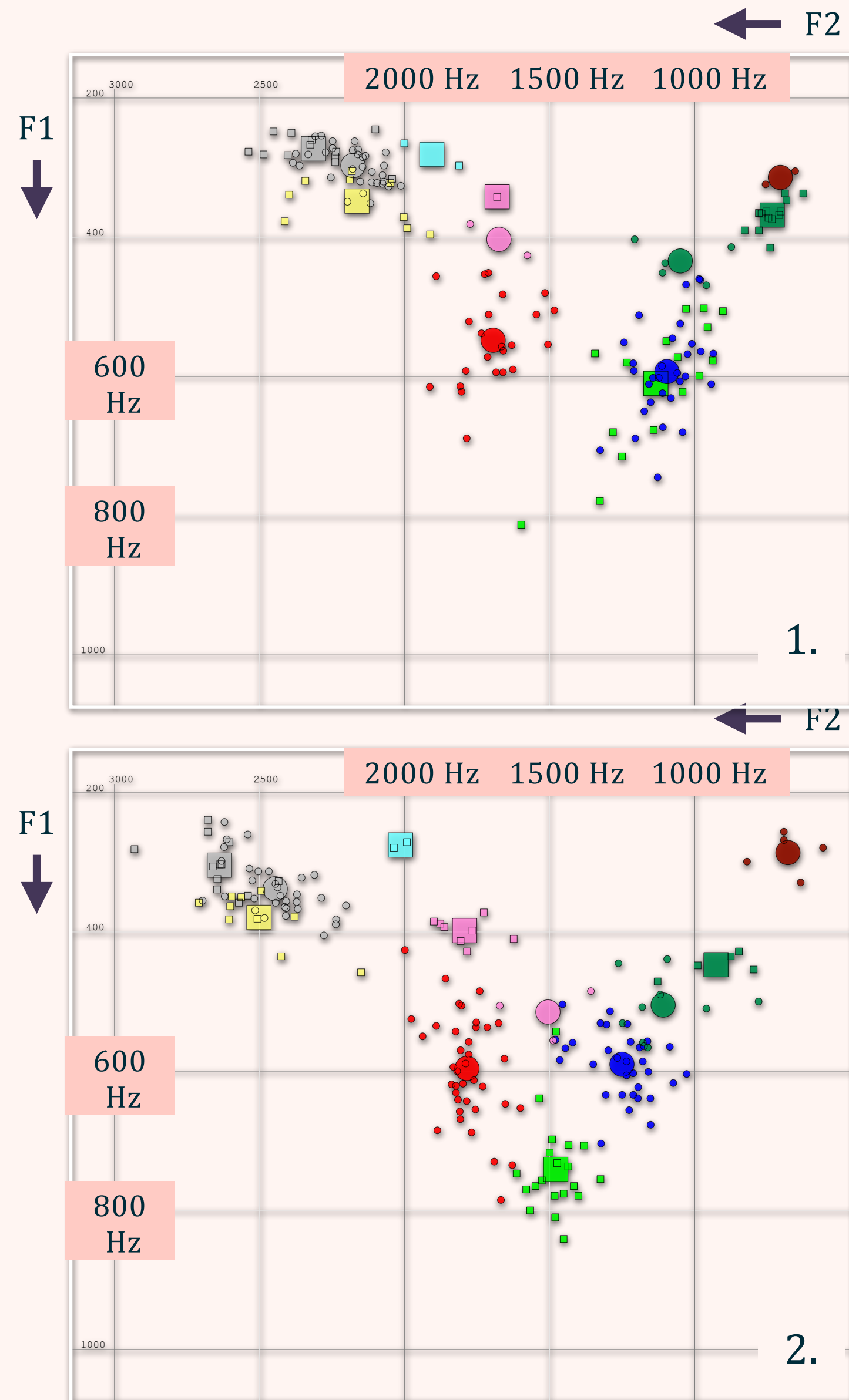

„Kérlek meséld el, hogy mit **szoktátok** csinálni a karácsonyi időszakban!”

7. Maptask vs. beszélgetés

Beszélői alkalmazkodás a maptask során

●Teát ojan va, hogy Íbisz terem, meg Íbisz-tó, még a páták.●

{2 ●Ojan Íbisz-tó nekem is van.●}

●Na az Íbisz-tótó merre van a fälu?●

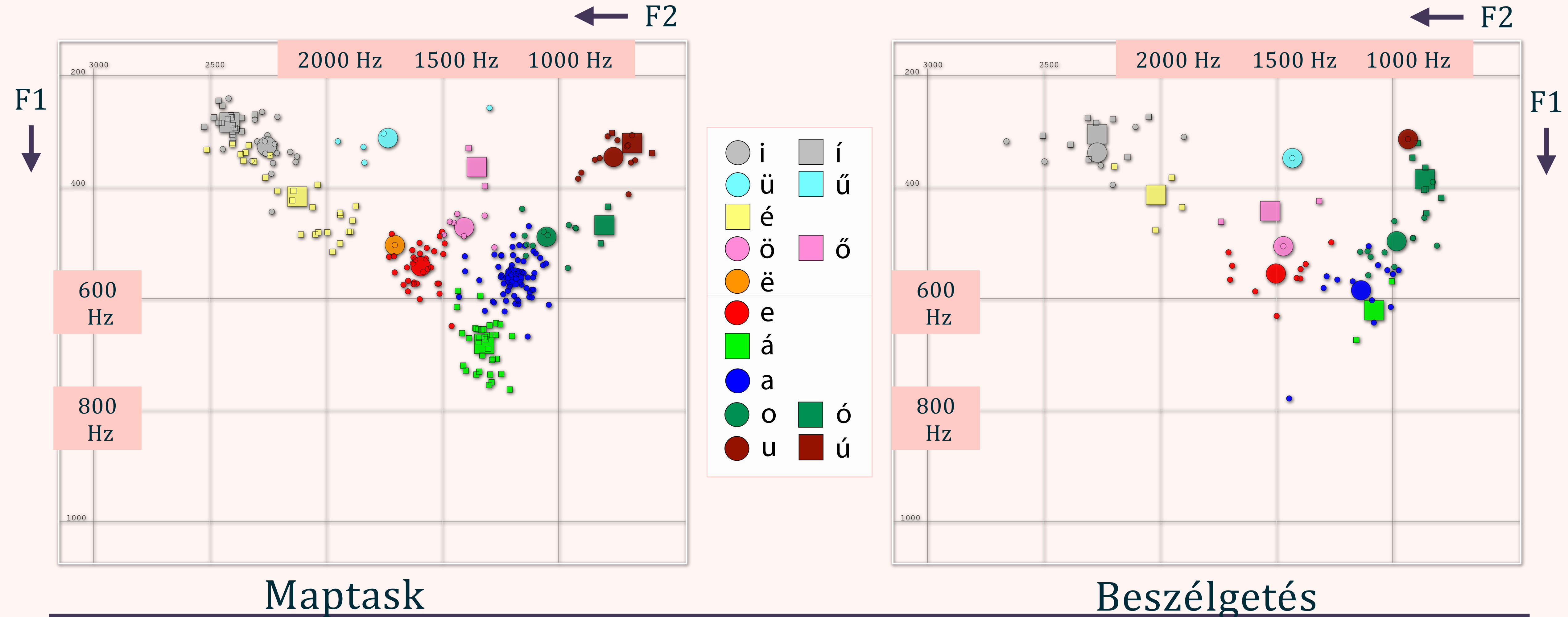
{2 ●Hät északra.●}

●Íszákrä? «Ú».

{2 ●«Igen.»● ●S akkor ott elmegy | ez a vonal.●}

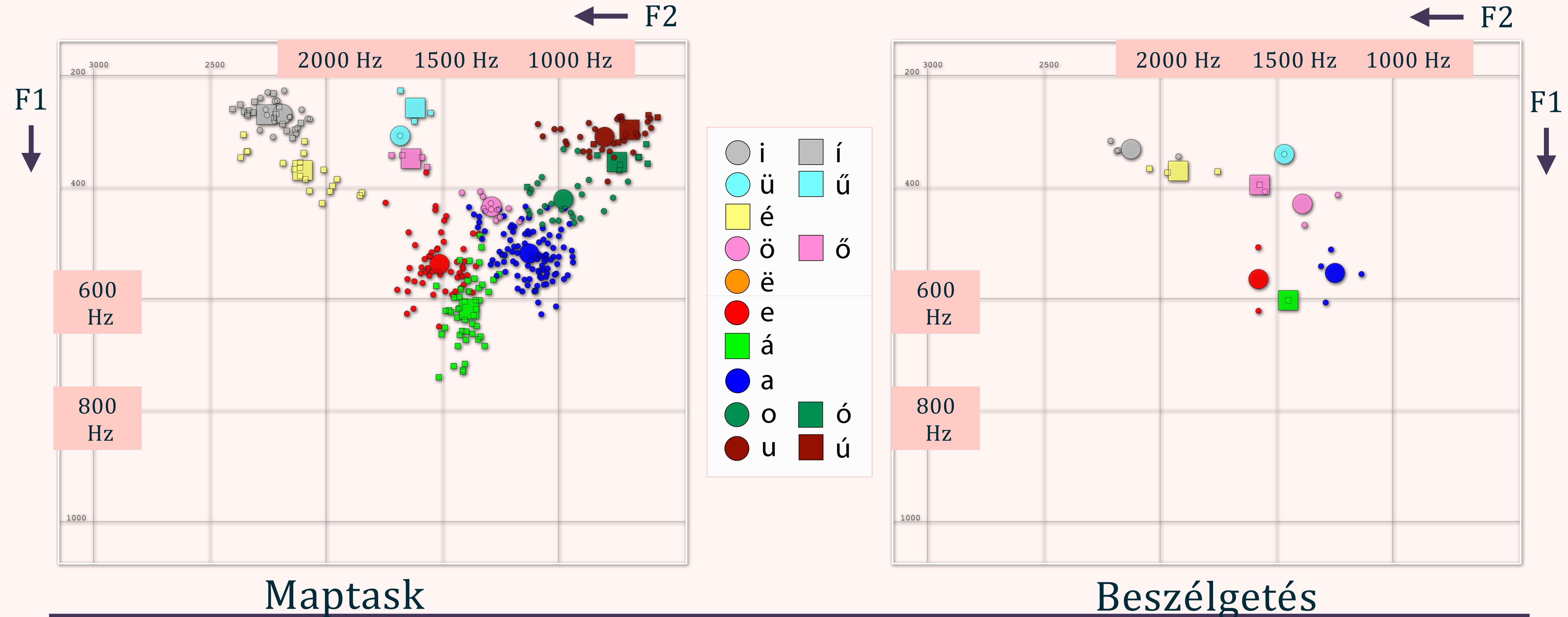
●A Tatár patak alatt.●

8. Maptask vs. beszélgetés

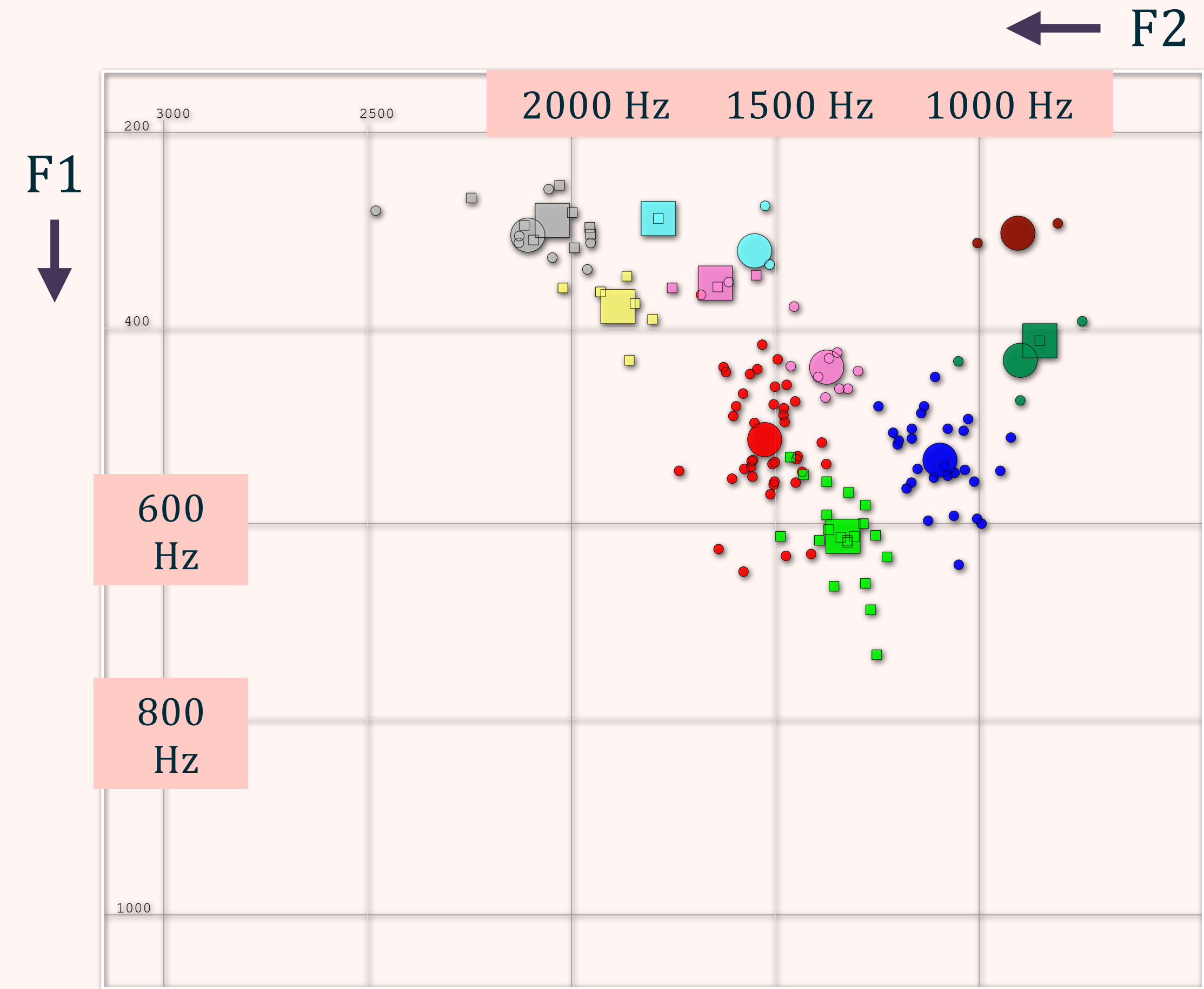

„Amibe töp permet vām, mint a simābā.”

9. Maptask vs. beszélgetés

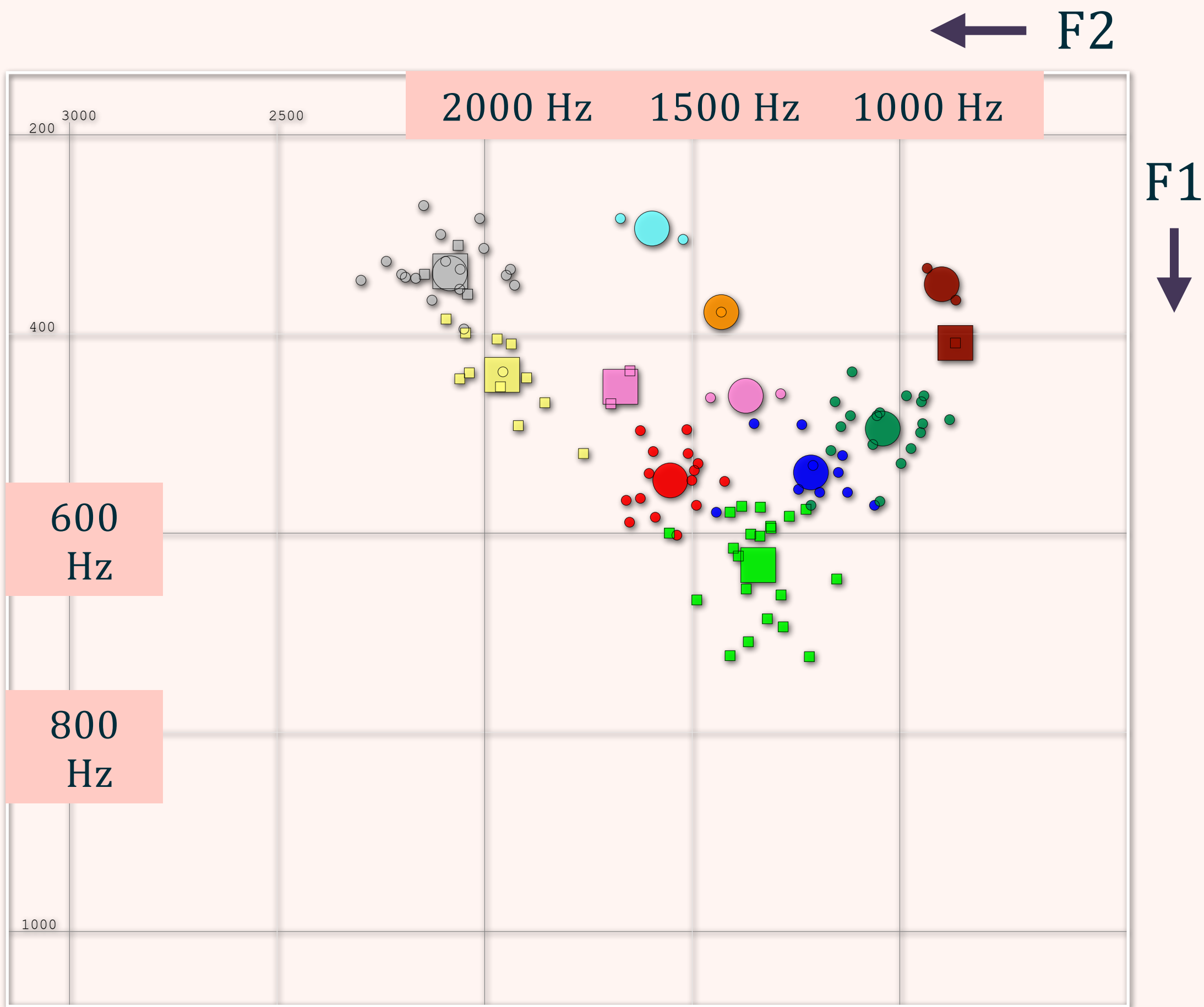

10. Maptask vs. beszélgetés

Maptask

○ i	□ í
○ ü	□ ű
□ é	
○ ö	□ ő
○ ë	
○ e	
□ á	
○ a	
○ o	□ ó
○ u	□ ú

Beszélgetés

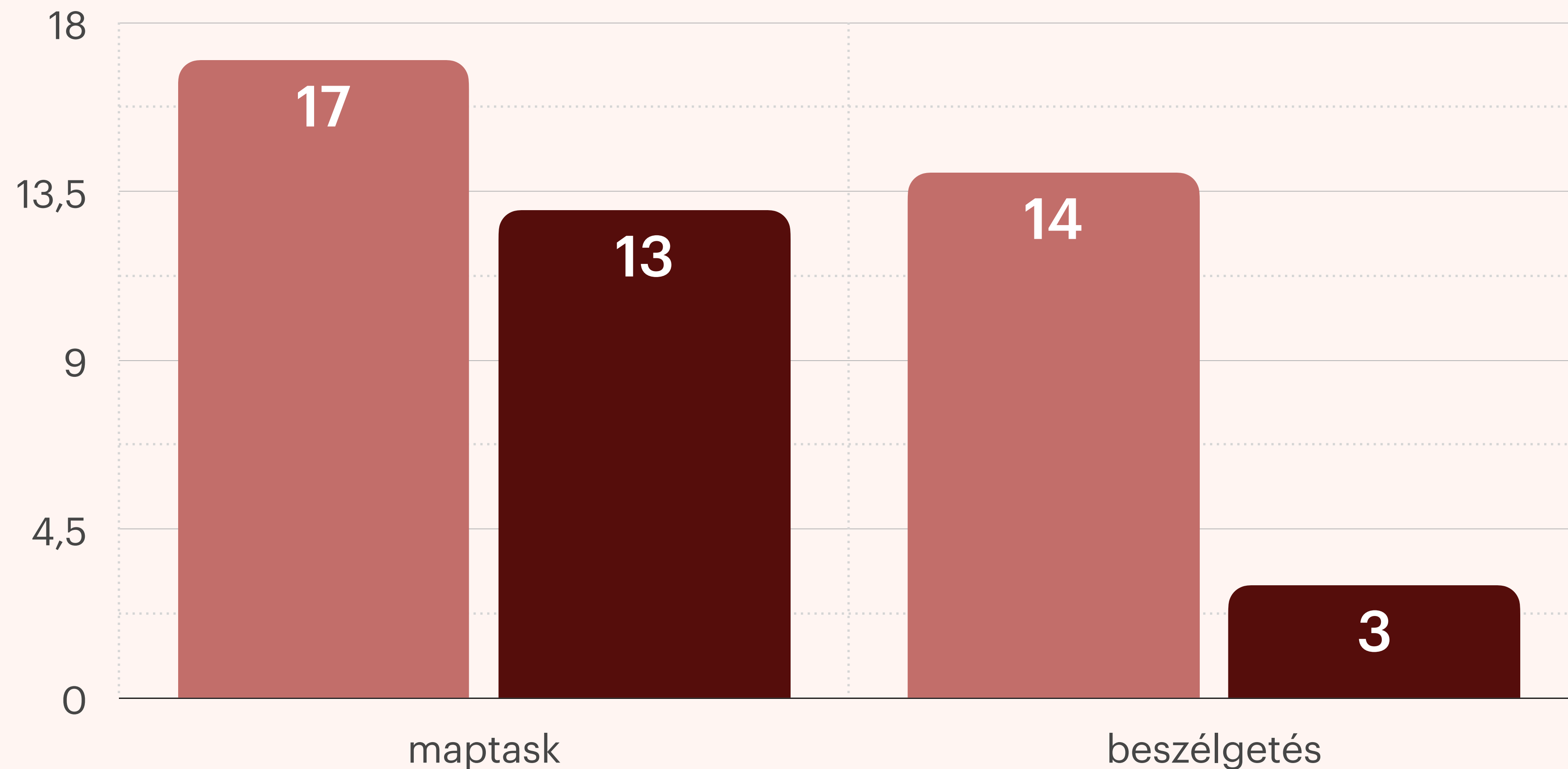
r-törlés/pótlónyúlás a maptask során

{2 ●Azaz, asz kel nekünk, jó, jó **āra** mennyé «tesó».●}
●«Az» Utaszi városhoz visszamegyek **akkor**.● | ●Visszáb jövők
néhány● | ●barlangrészné is.● | ●És **akko** az Íbisz-teremtő röktön
megyek elfele●

— — —

{2 ●Aha, na **àra, àra**.●}
●Igen, itt, és ez gyakorlatilag kivezet a térképrő.● | ●Esz kivezet a
térképrő gyakorlatilag tehát, «innen **má** nincs nagyon» tovább.●

r-törlés maptask vs. beszélgetés

Konklúzió

- A feladathelyzet (maptask) nem volt egyértelműen alkalmas arra, hogy igazán közel tudjunk kerülni a diákok mindennapi iskolai kommunikációjához a magánhangzók ejtése szempontjából
 - A rövid *a* (*á*) ejtésében többeknél látható, hogy az F1 értékek ugyan legfeljebb szórványosan magasabbak, az F2 tengelyen azonban jellemzőek a magasabb értékek. Úgy gondoljuk, ez abból adódik, hogy a rövid *a* magánhangzó ugyan nem annyira nyílt, mint a tipikus palóc *á*, de illabiális színezetű.
 - A hosszú *á* (*ā*) esetében csak szórványosan találkozunk a palócos ejtésre jellemző F1 és F2 értékekkel néhány beszélőnél
 - Bár a családtagokkal folytatott beszélgetések olykor közelítenek a természetes beszédhelyzetekhez, a felvételek itt sem adják vissza a diákok vernakulárisát: ahhoz, hogy ezt megragadhassuk, további módszerek kidolgozására van szükség (pl. reakcióidő-méréses, percepcióos teszt).
 - A kortársakkal használatos beszédmód más nyelvi változóknál is tetten érhető lehet. Az *r*-törlés/pótlónyúlás lehet ilyen marker, szemben az *a* és az *á* realizációjával → Az *á* és az *ā* tipikus palóc minősége nem kortárs-specifikus
-

Köszönnyük, hogy
mëhhálgátták!
